

KRÓNIKA

ACS TIBOR

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK ELSŐ SZÁZ ÉVÉRŐL

1919—1944

A folyóirat életében az 1919. esztendő úgy kezdődött, mint egy szokványos év. Az MTA Hadtörténelmi Bizottsága 1919. január 20-i ülésén Forster Gyula helyettes elnök, Angyal Dávid, Fejérpataky László rendes tag (a továbbiakban: rt.), Áldassy Antal levelező tag (a továbbiakban: lt.), Gabányi János alezredes segédtag, Pilch Jenő alezredes szerkesztő vitatta meg a tennivalókat. Forster Gyula bejelentette, hogy „bizottságunk megválasztott elnöke József főherceg Úr Ő Fensége a jelenlegi politikai viszonyokra való tekintettel ezúttal még nem kívánja az elnöki széket elfoglalni... Sajnálattal vétetik tudomásul.”¹ A bizottság elfogadta az 1919. évi költségvetést, e szerint a bevétel 52 832 korona 37 fillér és a kiadás 12 260 korona; ebből a Hadtörténelmi Közlemények nyomdai költsége 8000, az írói tiszteletdíjak 2000 koronát tettek ki.²

A jegyzőkönyv így rögzítette a folyóirattal kapcsolatos 1919. esztendei elgondolásokat: „Pilch Jenő alezredes, a HK szerkesztője jelenti, hogy tekintettel a nyomdai árak folytonos emelkedésére, a folyóirat terjedelme az idén sem haladhatja meg a 20 ívet, hogy továbbá a folyóiratban megfelelő teret kíván nyitni a magyarságnak a világháborúban való hősi szereplését tárgyázó dolgozatoknak.

Jelenti azon örömdetes körülményt, hogy elnökünk, József főherceg úr Ő fensége folyóiratunk első bevezető cikkének megírását megígérte... Jelentések tudomásul vétettek.”³

A közismert politikai és katonai események miatt a Tanácsköztársaság alatt és után a Hadtörténelmi Közleményeknek egyetlen száma sem jelent meg. Az MTA LXXIX. nagygyűlése 1919. október 22-i ülésén bejelentették az osztályok bizottságainak, így a Hadtörténelmi Bizottságnak megalakítását.⁴ A HB 1919. november 10-i ülésén megválasztotta elnökének József főherceget és „a HK szerkesztőjéül Pilch Jenő alezredes lt.”-ot.⁵ Am a folyóirat sorsa szempontjából a HB, sajnos, nem sokat tett a tervezgetésen kívül. 1920. január 28-i ülésén tudomásul vette a HB, hogy 1919-ben nem jelent meg a Hadtörténelmi Közlemények és 1920. évi költségvetésében sem szerepeltette megjelentetésének pénzügyi kiadásait, noha 41 452 korona bevételre számított.⁶ A bizottság csak annyiban állapodott meg: „a bizottság folyóiratának szerkesztője továbbra is folytatja működését, hogy a folyóirat számára szükséges kéziratokat gyűjtsék és sajtó alá rendezzék avégből, hogy ha a nyomdai árak esnek, a folyóiratot azonnal megindítsák.”⁷

A folyóirat tehát az óriási nyomdaköltségek miatt nem jelenhetett meg és ezt a problémát a HB 1920. november 22-i ülésén újra megvizsgálta, A beteg bizottsági előadó, Szendrei János helyett Pilch Jenő alezredes előadta, hogy a „nagyon is szűk

1 MTA Kézirattár, RAL K 1590., a Hadtörténelmi Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei 7/1919 (a továbbiakban — RAL K 1590 7/1919).

2 MTA Kézirattár RAL K 1223n., a Hadtörténelmi Bizottság iratai 40/1918 (a továbbiakban — RAL K 1223 40/1918).

3 RAL K 1590 7/1919.

4 Akadémiai Értesítő (a továbbiakban — AE), 1919 május—december, 5—12. füzet, 227. o.

5 RAL K 1590 21/1919.

6 RAL K 1223 46, 47/1919.

7 RAL K 1590 6/1920.

keretek közé szorított anyagi helyzete miatt a Hadtörténelmi Közlemények kiadását 1919-ben be kellett szüntetni. Azóta mind az előadó, mind a szerkesztő utakat és módokat keresett az anyagi eszközöknek az előteremtésére. Azonban sajnos csak olyan csekély összeg gyűlt egybe, hogy még ma sem indítható meg a folyóirat, tekintettel a nyomdai áraknak folytonosan emelkedő áaira...

Pilch Jenő alezredes lt., mint a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztője, az előadó előbeni előterjesztésére támaszkodva, csak azt jelenti, hogy mind az 1919-ik, mind a folyóévben is gyűjtötte az anyagot a folyóirat számára. Jelenti, hogy a szükséges kézirati anyag sajtó alá rendezetten készen áll, úgy hogy a folyóirat bármely pillanatban újból megindítható, ha a szükséges anyagi eszközöket a szerkesztőség rendelkezésére bocsátják.

A bizottság tagjainak hozzászólása után tudomásul szolgál, azzal a megjegyzéssel és utasítással, hogy mind az előadó, mind a szerkesztő keressenek utakat és módokat ahhoz, hogy a közlemények 1919—1920. évfolyama, ha másként nem, legalább egy egyesített füzetben az 1921. évben megjelenjen.⁸

A HB elgondolása bekerült az MTA legközelebbi programjában is melyben ez olvasható: „A Hadtörténelmi Bizottság az 1921-ben rendelkezésre álló 82 200 K-t a Hadtörténelmi Közlemények kiadására szánta.”⁹ A Honvédelmi Minisztérium a HB kérésére 1921. április 30-i átiratában bejelentette, hogy 9 ezer koronát utalt át ennek támogatására.¹⁰ A HB 1921. június 6-i ülésén hosszasan tárgyalta a folyóirat ügyeit és két igen lényeges kérdésben döntött, egyrészt a „Had-történelmi Közlemények 1919—1921. évi folyamának kiadására” 95 652 korona fordítható, másrészt a bizottsági előadó, dr. Szendrei János levelezőtag súlyos és előreláthatólag hosszabb ideig tartó betegsége miatt állandó helyettesül Pilch Jenő levelező tagot jelölte ki.¹¹

A HB 1921. november 19-i ülésén Pilch Jenő a Hadtörténelmi Közlemények ügyében már pozitív fordulatról tudott beszámolni. A Hadtörténelmi Közlemények 1919—21. évi folyama 60 875 koronába került és az 1922. évi bizottsági költségvetésben a folyóirat kiadására 60 ezer koronát szánnak.¹² Az MTA 1921. évi munkásságáról szóló jelentés külön kitér a HB-re és folyóiratára, a Hadtörténelmi Közleményekre, megállapítva: „A bizottság működését ebben az évben is nagyon hátráltatták a világháború és a békekötés következtében beállott áldatlan viszonyaink és a nyomdai és papír-áraknak állandóan emelkedő és ma már felette magas árai. Ennek ellenére a bizottság 1921-ben folyóiratát, a Hadtörténelmi Közleményeknek 1919—1921. XX—XXII. évfolyamát kiadta, ami által az előző évfolyamokkal való folytonosságát helyreállítani sikerült. Ennek az évfolyamnak a terjedelme 224 l. volt.”¹³

A folyóiratnak és a két évfolyamot tartalmazó sovány kötete már tükrözte a Hadtörténelmi Bizottságnak ama törekvését, hogy az adjon helyt az első világháború hadtörténetét elemző dolgozatoknak. Az összevont kötetben megjelent 13 írásból 6 az első világháború különböző eseményeit és jelentéseit tárgyalta.

A HB 1922. április 22-i ülésén állást foglalt munkálkodásának további irányáról: főcélként „folyóiratának, a Hadtörténelmi Közlemények 1922. évi folyamát szándékozik kiadni, mégpedig csakis abban az esetben, hogyha oly összeg fog rendelkezésre állni, amelyből legalább 10—15 nyomtatott ív terjedelmű füzetet képes kiadni. A jelenleg rendelkezésre álló és kereken 74 000 koronára rúgó összegből azonban aligha fog sikerülni a folyóiratnak a fentebb mondott terjedelemben való kiadása, tekintettel az általánosan tudott nyomdai áraknak igen nagy emelkedése miatt.”¹⁴ A bizottság ugyanakkor elfogadta azt is, hogy 1922. esztendőre 120 ezer korona segílyt kérjenek a honvédelmi minisztertől.

A Hadtörténelmi Közlemények helyzetének ilyen alakulásához nem kis mértékben az is hozzájárult, hogy a Honvédelmi Minisztérium az Akadémiával nem egyesítette szellemi és anyagi erőit, hanem inkább elhatározta, hogy egy új hadtörténelmi folyóiratot fog kiadni. A „Had-történelem” című folyóirat alapszabálya 1920. december 15-re készült el és 1921. január 21-én hagyta jóvá a honvédelmi miniszter. E szerint a

8 Uo. 25/1920.

9 AE, 1921. január—május, 373—377. füzet, 150., 192. o.

10 RAL K 1223 50/1921.

11 RAL K 1590 8/1921., K 1223 51/1921.

12 RAL K 1590 18/1921., K 1223 59, 60/1921.

13 AE 1922. május—augusztus, 389—392. füzet, 82. o.

14 Hadtörténelem, 1921. I. sz. 66—68. o.

havonként megjelenő folyóiratot a M. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum adja ki és feladata: „A csapatvezetésben való jártasság fokozása, továbbá a katonai képzés és továbbképzés céljából elsősorban az 1914—18. évi világháború, ezután a magyar nemzet ezeréves katonai küzdelmei, végül egyéb hadtörténelmi események szakszerű katonai feldolgozása. A folyóirat a „Magyar Katonai Közlöny” című folyóirattal karöltve dolgozik.”¹⁵

Az 1921. és 1922. évfolyamot megért folyóirat számainak tartalma és színvonala azt bizonyítja, hogy meghatározott feladatkörével nehezen birkózott meg. A szellemi és pénzügyi erőnek ez a megosztása szinte válságos helyzetbe sodorta a magyar hadtörténetírás szakfolyóiratának fejlődését. Olyan helyzet alakult ki 1922 tavaszára, hogy a HB nem tudott annyi pénzt előteremteni, amennyi elegendő lett volna a Hadtörténelmi Közlemények 1922. évfolyamának kiadására. Az MTA II. osztálya áprilisban külön felhívta a HB figyelmét, hogy az Akadémia súlyos anyagi gondjai miatt semmilyen munkát, vagy folyóiratot ne adjanak nyomdába. A HB április 26-án jelentette a II. osztálynak „folyóirata sajtó alatt nincsen.”¹⁶ Itt kell megemlíteni, hogy április 24-én Szendrei János lt. betegsége miatt végleg lemondott HB előadói tisztéről; a bizottság, jegyzőkönyve szerint, köszönetet mondott, a több mint egy évtizeden át nagy szakértelemmel, körültekintéssel, kiváló tudással és páratlan buzgalommal párosult ernyedetlen munkásságáért, amellyel nemcsak a bizottság összes ügyeit vezette, hanem a bizottság folyóiratát, a Hadtörténelmi Közleményeket is oly sikeresen szerkesztette.”¹⁷

A HB, súlyos anyagi helyzetének figyelembe vételével, 1922. május 3-án a honvédelmi miniszter elé terjesztette segélykérelmét, mellékelve az 1919—21. évi füzetet, amely a „minden téren mutatkozó mostoha körülményeink ellenére ezúttal is gazdag tartalommal még mindig hiányt pótol és hogy nagyban hozzájárul a m. kir. honvédség tisztikara tudományos képzéséhez és hogy a szakkörökön kívül a nagyközönségben is fölkelte és meg is növelte a magyar hadtörténelem iránti érdeklődést.”¹⁸ A HB minden fáradozása eddig meddő maradt a kiadáshoz szükséges összeg előteremtésére, ezért kéri az évi pénzbeli támogatást 120 ezer koronára való felemelését, „amely összeg a rendelkezésükre álló kisebb összeggel együtt elégséges lesz ahhoz, hogy az 1919—1921. évfolyamokhoz hasonló füzetet adjunk ki ebben az évben is.”¹⁹

Az MTA LXXXII. nagygyűlésének 1922. május 10-i ülése megalakította az osztályok állandó bizottságait, így a 15 tagú Hadtörténeti Bizottságot is.²⁰ A HB május 19-i ülésén pedig 3 esztendőre megválasztották József főherceget elnöknek és Pilch Jenő ezredes levelező tagot a bizottság előadójának, valamint a bizottság segédtagjainak Breit József altábornagyot, Gyalóky Jenő ezredet, Gabányi János ezredet és dr. Tóth Zoltán egyetemi magántanárt. Az ülés jegyzőkönyve szerint: „Az előadó bizalmasan közli, hogy tudomására jutott, hogy a bizottságnak a honvédelmi miniszter úrhoz az ez évi segítségünk kiutalására vonatkozó kérelmünkre a honvédelmi minisztériumban az az eszme merült fel, hogy a m. kir. hadtörténelmi levéltér által kiadott «Hadtörténelem» című folyóirat, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottsága által kiadott «Hadtörténelmi Közlemények»-kel fuzionáljon. A fúzióra vonatkozó első lépéseket a honvédelmi miniszter úr óhajtja megtenni, mégpedig már a legközelebbi időben.

Mivel pedig a fúziónak a honvédelmi minisztériumban levő előadója a bizottság előadójához fordult előzetes tájékozódás végett, az előadó kéri a bizottságot, hogy ebben a tárgyban a honvédelmi minisztérium illetékes előadójának esetenként a megfelelő felvilágosításokat megadhassa, még pedig úgy, hogy a fúzió lehetőleg létrejöhön. „A bizottság örömmel veszi tudomásul a fúzió eszméjét és felhatalmazza az előadót a szükséges felvilágosítások megadására.”²¹

Ezzel az elgondolással bekövetkezett tehát a várva várt kedvező fordulat a magyar hadtörténetírás szakfolyóirata jövője szempontjából. A két folyóirat fúziójának iratai,

15 RAL K 1590 3, 6/1922.

16 RAL K 1223 62/1922.

17 Uo. 63/1922.

18 Uo. 64/1922.

19 Uo.

20 AÉ 1922. szeptember—december, 393—396. füzet, 272. o.

21 RAL K 1590 10/1922.

melyek ugyan a Hadtörténelmi Levéltárban nem, de az MTA kéziratárában megmaradtak, rekonstruálható a két fél felfogása és a több mint fél esztendeig elhúzódo tárgyalások krónikája.

Belitska Sándor m. kir. honvédelmi miniszter 1922. június 14-i 101.015/VI.-5 számú átiratában József főherceg HB elnöknek a következőket fejtette ki: Az MTA Hadtörténelmi Bizottságának azt a kérését, hogy a Hadtörténelmi Közlemények című folyóirat 9 ezer koronás segélyét 120 ezer koronára emelje nem képes kedvezően elbírálni az ország nehéz anyagi viszonyai és a rendelkezésére álló csekély összeg miatt. „Mélánnyal a Hadtörténelmi Közlemények című folyóirat hosszú éveken át kifejtett, közismert, hazafias katonai tárgyú munkálkodását és a grafika és rokon ipari szakmában mutatkozó jelenlegi mostoha körülmények dacára kifejtett hiányt pótló irodalmi tevékenységet, bátor vagyok kir. Fenséged elé azon tiszteletteljes javaslatot előterjeszteni, hogy magas befolyásával előmozdítani kegyeskednék a MTA Hadtörténelmi Bizottsága által szerkeszteti «Hadtörténelmi Közlemények» és a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum kiadásában megjelenő «Hadtörténelem» című folyóiratok egyesülésének lehetőségét.”²²

Magyarországon két hadtörténelmi folyóirat jelenik meg, a Hadtörténelmi Közlemények és a Hadtörténelem. „E két folyóiratot összehasonlítva, meg kell állapítani, hogy az előbbi kipróbált régi, Magyarország legelső történetíróiból álló írógárdával, s ennek következtében kellő tudományos tekintéllyel is rendelkezik, ámde anyagi eszközök hiányában már az elmúlt évben is eredeti terjedelmének 1/4 részére zsugorodott össze és nagyon kétséges, hogy ebben az évben még ilyen megszorított keretben is, kiadható lesz-e?

Ezzel szemben a «Hadtörténelem», mint a kezdet első nehézségeivel küzdő új folyóirat, még csak kisszámú írógárdát tudott szolgálatba állítani, ellenben elegendő anyagi eszközzel rendelkezik.

Hogy a két folyóiratnál észlelhető különböző természetű hiányt kiküszöböljük, egyetlen megoldásul egyesítésük kínálkozik.”²³

Megítélése szerint a Magyar Tudományos Akadémia és a Hadtörténelmi Levéltár az egyesítésen csak nyerhetne, mivel a folyóirat tudományos színvonala és olvasóközönsége növekedne. A „Hadtörténelem” olvadna be az MTA HB folyóiratába és a címe továbbra is „Hadtörténelmi Közlemények” maradna, hogy „folyóiratának folytonossága meg ne szakadjon.” „Kívánatos volna — írta a miniszter —, hogy az új folyóirat 1/4 évenként jelenjen meg. Terjedelme füzetenként legalább 5 nyomtatott ív lenne. Kiadó: a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága és a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár Főigazgatósága.” Szerkesztését az MTA HB és a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum kijelölt tagjaiból álló bizottság végzi, „a szerkesztő bizottság feladata volna gondoskodni róla, hogy a folyóirat tartalma mind a Magyar Tudományos Akadémia, mind a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár kívánságának megfelelően.” Változatos tartalmának „fel kellene ölelnie a magyar nemzet egész 1000 éves katonai történetét, arra törekedve, hogy a hadtörténelem népszerű és kedvelt olvasmánnyá tegye és a katonás szellemet s a hadsereg irányában megnyilatkozó szeretetet a művelt magyar közönségben élessze és fejlessze.” A két folyóirat egyesülése esetén a Hadtörténelem évi 552 ezer koronás dotációját és előfizetőit a Hadtörténelmi Közlemények rendelkezésére bocsátja, „feltéve, hogy a m. kir. honvédség érdekei” érvényesülnek.

Kéri a HB elnökét, hogy a „maga befolyása révén javaslata teljesülését előmozdítani kegyeskedjék és lehetőleg még e hónapban arra törekedni szíveskedjék, hogy a Magyar Tudományos Akadémia intézősége a folyóiratok egyesüléséhez elvi hozzájárulását megadja. Egy későbbi időben összeülő vegyes bizottságnak feladata lenne — kölcsönös elvi hozzájárulás esetén — a részletek felőli megállapodások ápolása és rögzítése.” Végül kéri és várja a HB választát.²⁴

A HB június 16-i ülésén tárgyalta meg az ügyet és arról a jegyzőkönyvben ez olvasható: „3. A múlt ülés jegyzőkönyvében, a 1. pont alatt említett fúzióra vonatkozólag jelenti az előadó, hogy a honvédelmi miniszter úr az elnök úr öfenségéhez a megfelelő átiratot elküldötte, tehát a legközelebb a további lépések várhatók. Tudomásul

22 Uo. 13/1922.

23 Uo.

24 Uo.

szolgál.”²⁵ Az ajánlat részletes megtárgyalására a HB 1922. június 30-i bizalmas ülésén kerül sor, ennek tárgya: a honvédelmi miniszter 1922. július 14-i 101.015 VI.—5 számú átiratában felvetett kérdés, hogy miként egyesülhetne a MTA HB által kiadott Hadtörténelmi Közlemények a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum kiadásában megjelenő Hadtörténelem című folyóirattal.

Az ülésen jelen volt Csánki Dezső, Fejérpataky László, Angyal Dávid rt., Áldássy Antal, Lukinich Imre, Pilch Jenő lt., valamint Gyalóky Jenő és Tóth Zoltán st. Az elnök Csánki Dezső volt, az előadó Pilch Jenő, aki ismertette a honvédelmi miniszter átiratában felvetett kérdéseket, amelyeket a bizottság egyenként megtárgyalt és „a következőleg határozott:”

1. Az eszmét örömmel vették és „egyhangúlag elvileg az egyesítés mellett” foglaltak állást: a Hadtörténelmi Levéltár folyóirata olvadjon bele a MTA HB kiadásában megjelenő Hadtörténelmi Közleményekbe. A részletekről és feltételekről a bizottság álláspontja:

2. „A folyóiratnak 1/4 évenként és füzetenként legalább is öt nyomtatott ívnyi terjedelemben való megjelenését” támogatja, ha a HM évi 552 ezer koronával és az előfizetőkkel segíti.

3. „Kiadó gyanánt továbbra is a Magyar Tudományos Akadémia szerepelne... A Hadtörténelmi Közlemények címlapjának szövege a következő lenne: Hadtörténelmi Közlemények. A magyar királyi honvédelmi miniszter közreműködésével megjelenő folyóirat. A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága megbízásából szerkeszti... Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.”

4. A szerkesztő bizottságba a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága jelöli ki az elnököt és két akadémiai tagot, a honvédelmi miniszter jelöl ki két katonai tagot. Ha vita és kétely merülne fel valamilyen kérdésben, akkor a HB elnöke dönt.

5. A folyóirat változatos tartalma minden fennakadás nélkül fenntartható oly módon, amiként az az eddigi Hadtörténelmi Közleményekben volt. A folyóiratban nem kaphatnak helyet „hadászati és harcászati fejtegetések,” mert akkor „a tulajdonképeni hadtörténelmi szempont hátrányt szenvedne.” Ilyen cikkek helye az értekezlet szerint a Magyar Katonai Közlönyben van.

6. A honvédelmi miniszter azon kérésével, hogy az MTA tagjai sorába katonákat is felvegyenek, egyetértettek. A „19. század dereka óta nem volt az Akadémiának egy korszaka sem, amiben katonák tiszteleti, rendes, levelező és segédtagjai ne lettek volna. (József főherceg, Kiss Károly, Mészáros Lázár, Hollán Ernő, Kápolnai Pauer István, Rónai Horváth Jenő, Pilch Jenő.)”

„7. Ha pedig a honvédelmi miniszter úr az értekezletnek fentebbi pontjaiba foglaltak alapján a két folyóirat egyesítésének eszméjét megvalósítani véli, az értekezlet tagjainak sorából már most kijelöli a Hadtörténelmi Bizottság képviselőjében azokat, akiket a vegyes bizottság tárgyalásaihoz képviselőül ki kíván rendelni. Ezek lesznek: Csánki Dezső, Fejérpataky László, Angyal Dávid rt., Áldássy Antal és Lukinich Imre lt., valamint Gyalóky Jenő segédlt., Pilch Jenő lt., a Hadtörténelmi Bizottság előadóját és a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztőjét pedig a vegyes bizottság tárgyalásaihoz jegyzőkönyvvezetőül és a két csoport mintegy közvetítőjéül kérte fel.”

8. Az MTA júliustól szeptemberig szünetel, ezalatt a vegyes bizottság az egyesítés okmányát úgy szövegezheti meg, hogy az az őszi első HB, — II. osztályi, igazgatótanácsi és összes ülés elé kerülhessen, mivel az egyesítés feletti végleges döntés „az Akadémia összes ülése elé tartozik.”²⁶

Az értekezlet jegyzőkönyvét a HB elnökének útján megküldték a honvédelmi miniszternek, aki — kivárva az akadémiai nyári szünetet — szeptemberben tért vissza az egyesítés ügyére. Megbízta Kárpáthy Kamilló tábornokot, hogy helyette intézze az egyesítést, aki az előzmények folytatásaként, 1922. szeptember 23-i 102.124/VI.—5. számú előterjesztéséhez mellékelve megküldte a tanácskozáni határozványt a HB elnökének, József főhercegnek. Ebben tájékoztatta: „a Hadtörténelmi Közlemények és a Hadtörténelem című folyóiratok fúziójáról, — elnökletem alatt megtartott tanács-

²⁵ Uo.

²⁶ RAL K 1590 16/1922.

kozás határozványait, mely szerény véleményem — szerint alkalmas arra, hogy mindkét részről óhajtott egyesülés mielőbb tető alá kerülhessen.”²⁷

Kéri, hogy a „vegyes tanácskozás elnökségét vállalja el, mely a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottság és a honvédelmi miniszter úr által kijelölt tagok, a fúzió tárgyában és a végleges megállapodások megállapítása céljából tanácskozáshoz összegyűlnek.” A mellékelt határozványokban foglaltak elvei részben meg egyeznek a HB 16/1922. számú jegyzőkönyvében foglalt kívánásokkal, mindazonáltal a részletekben, a m. kir. honvédség érdekei és befolyása érvényesülésének biztosítására, egyes tételekben a HB felfogásához nem egészen alkalmazkodnak. Ezért a Hadtörténeti Bizottságnak a következőkben kellene alkalmazkodnia:

1. „Az újonnan megjelenő «Hadtörténelmi Közlemények» című folyóirat a honvédelmi miniszter befolyásának szemléltethetővé való tételéért javasolom, hogy a címlapra a következő nyomattassék: «Hadtörténelmi Közlemények. — Negyedévenként megjelenő folyóirat. A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságának és a m. kir. Hadilevéltár megbízásából szerkeszti... Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.»

Ezzel szemben a Hadtörténeti Bizottság a címlapra való nyomást az alábbiak szerint óhajtáná:

«Hadtörténelmi Közlemények. — A magyar királyi honvédelmi miniszter közreműködésével negyedévenként megjelenő folyóirat. — A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából...»

Kéri, hogy „azon esetben, ha a címlapra az utóbbi nyomtatást fogadnánk el, úgy a m. kir. Hadilevéltárnak az új folyóirat szerkesztésében való közreműködése egészen elhomályosulna és háttérbe szorulna —, ami pedig a m. kir. honvédség erkölcsi érdekét nem szolgálná.

Szerény véleményem szerint éppen az ellenkezőjére kell törekednünk, hogy ezen fejlődésben levő ifjú katonai tudományos intézetünk, — amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottsága látszólag nem tart egyenrangú intézménynek — erkölcsi emelése és tekintélyének gyarapítása céljából a Tudományos Akadémia rendszerébe bekapcsolódjék és így a két tudományos intézetet egy közös cél érdekében szolgálatba állítsuk.

Másrészt a valóságot is fedezi, hogy a folyóirat a honvédelmi miniszter anyagi támogatásával jelenik meg és annak szerkesztésében a m. kir. Hadi Levéltár is ténylegesen résztvesz.”

2. Javasolja, hogy a folyóirat szerkesztő bizottsága ne négy, hanem hat tagból álljon, hogy betegség és szabadság esetén a működése biztosítva legyen. A HB négy tagú bizottságot javasolt. A hat tagból három tagot a HB válasszon meg kebeléből, míg a másik három katonatag legyen.

3. „A folyóirat tartalmát illetőleg a következő kérdés vár eldöntésre: Nem volna elfogadható a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságának azon érveleése, hogy a m. kir. Hadilevéltár útján közlésre benyújtott hadászati és harcászati fejtegetéseket módjában legyen a szerkesztő bizottságnak kellő mértékre leszorítani, — miután az ily dolgozatok nagyobb részt egyéni felfogáson alapuló fejtegetések lévén az oknyomozó hadtörténelem szempontjából korlátozottak lennének.” Javasolja, hogy a „hadászati és harcászati dolgozatok, amelyek a Hadilevéltár elbírálása után küldetnek meg az új folyóirat szerkesztő bizottságának, minden további felülbírálás nélkül közzétesse ott le”. Utasította a Hadilevéltárat, hogy ezek a dolgozatok rövidiek legyenek mivel „az új folyóirat nem lévén tankönyv” és az olvasóközönsége is más.

Befejezésül ismételtlen kéri, hogy az MTA HB és a HM által „kijelölt tagok a szóban forgó folyóiratok egyesülésének elvi és részlet kérdései felől egy Királyi Fenség magas elnöklete alatt megtartandó vegyes bizottsági gyűlésen végérvényes határozatot hozhassanak”.²⁸

A HB elnökéhez intézett előterjesztés melléklete 1922. szeptember 21-i keltezésű és a következő címet viselte: „Tanácskozási határozvány, amely a honvédelmi miniszter által összehívott értekezlet eredményeként terjesztetik elő”.²⁹ Tárgya a két folyóirat egyesülése és az előzményekről a következőket tartalmazta:

27 RAL K 1223 72/1922.

28 Uo.

29 Uo. 73/1922.

„Az előzmények ismertetését az előadó kronológikus sorrendben tárgyalta le. Ennek megtörténte után az értekezlet konkrét feladatainak megoldásához látott, amelyeket az alábbiakban szögez le.

I. Megállapítandó, hogy kik legyenek azon tárgyalási bizottság tagjai, akik a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottsága által delegált magyar tudós urakkal a »Hadtörténelem« és a »Hadtörténelmi Közlemények« című folyóiratok egyesítése tárgyában összehívandó vegyes bizottsági tárgyaláson, a m. kir. honvédelmi miniszter képviselőjében a tárgyalásokon résztvegyenek.

II. Megállapítandó, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságának adandó válaszban az elvi kérdésekben a Hadtörténeti Bizottság 16. számú jegyzőkönyvébe a m. kir. honvédelmi miniszter képviselőjében, mily állást foglaljon.

III. Megállapítandó, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottsága kiküldendő és megjelölt bizottsággal szóban hátralévő tárgyaláson, a m. kir. honvédelmi miniszter kirendelt bizottság a részlet kérdésekben milyen álláspontot képviseljen.

AD. I.

A honvédelmi miniszter képviselőjében a tárgyalási bizottság tagjainvá kijelölték:

A m. kir. hadilevéltárból: Rubint Dezső vezérfőtanácsnok, olysai Gabányi János főtanácsnok, Szelestey László főtanácsnok.

A m. kir. honvédelmi minisztériumból: Takátsy György vezérkari ezredes, Berkó István tanácsnok.

A m. kir. honvédelmi minisztérium VI. csoportjától: Nagybaconi Nagy Vilmos vezérkari alezredes, Előadóul: A m. kir. honvédelmi minisztérium VI. csoportjától: Bengyel Sándor vezérkari alezredes.

AD. II.

ELVI KÉRDÉSEK

1. Az értekezlet egyhangúlag és elvileg az egyesítés mellett foglalt állást és pedig aként, hogy a m. kir. hadilevéltár által csak nem rég létesített »Hadtörténelem« című folyóirat olvadjon bele a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottsága által kiadott »Hadtörténelmi Közlemények« című folyóiratba.

2. Az egyesülés feltételei:

a) A m. kir. honvédelmi miniszter a »Hadtörténelem« című folyóirat számára költségvetésileg engedélyezett 552 000 koronát a Hadtörténeti Bizottságnak a jelenlegi előfizetőkkel együtt átadja.

b) Ezen anyagi támogatás ellenében a m. kir. honvédelmi miniszter befolyása az új »Hadtörténelmi Közlemények« szerkesztésében megfelelően érvényesítésék.

c) Az új »Hadtörténelmi Közlemények« című folyóirat negyedévenként jelenjen meg, legalább negyedévenként 5 nyomtatott íven.

d) Az új »Hadtörténelmi Közlemények« című folyóirat címlapján a m. kir. honvédelmi miniszter befolyásának szemléltetővé tételére kinyomandó lenne: »Hadtörténelmi Közlemények. Negyedévenként megjelenő folyóirat. A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságának és a magyar kir. hadilevéltár megbízásából szerkeszti. . . Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.«³⁰

Ezután részletesen indokolják az előterjesztéshez hasonlóan a címlap szövegének ezt a formáját, a hat tagból álló szerkesztő bizottság és a fele-fele arány szükségességét, a folyóirat tartalmának követelményeit, a 10 HB katona segédtag megválasztásának indokait. Az Ad. III.-nál a részletkérdésekre térnek ki: az írói tiszteletdíj nyomtatott ívenként 1000 korona legyen, az előfizetési díj egy évre 240 korona, a katonai vázlatok a hadilevéltárban készüljenek és kinyomtatásuk a térképészeti intézetben történjék, az új folyóiratból 100 példányt bocsássanak a minisztérium rendelkezésére, hogy a csapatok és helyőrségi könyvtárak számára szétoszthassa, a kituttal összegről számadást kell vezetni a szerkesztőségnek, amelyet évente felterjesztenek a minisztériumnak betekintésre és végül a HB évente írjon ki pályadíjakat.³¹

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

A HB 1922. november 3-i ülésén — melyen jelen volt József főherceg elnök, Ballagi Aladár, Fejérpataky László és Angyal Dávid rt., Aldássy Antal, Hóman Bálint és Pilch Jenő lt., Breit József, Gyalókey Jenő, Gabányi János, dr. Tóth Zoltán segédtag — vitatta meg a fenti okmányokat. Pilch Jenő bizottsági előadó végig ismertette a fúzió kronológiájának összes iratát, illetve azok tartalmát, majd a jegyzőkönyv szerint: „Az előadottak alapján az elnök az egyesülés ügyét a bizottság tanácskozása alá bocsátja azzal a hozzáfűzéssel, hogy a bizottság tagjai az egyesülés ügyét, amelynek megvalósítása igen kívánatosnak tetszik, megvitassák és jóakarató elbírálásban részesítsék.”³²

Ballagi Aladár azt javasolta „a bizottság ne húzódjon vissza a fúzió megteremtése ügyében” és egyetértett a HM új szövegű HK-címlapjával, mivel „ennek az új intézménynek emelni fogja fényét”. Hóman Bálint azt fejtegette, hogy a HB egyenrangúnak tartja a Hadilevéltárt. „Itt rangkülönbségről nem lehet szó, csupán minőségbeliről, amennyiben az egyik intézet pusztán tudományos, míg a másik, akár csak a m. kir. O.L., bizonyos fokú, sőt majdnem kizárólagosan bürokratikus intézmény.” A cikkek minőségénél az akadémiai bírálat érvényesül, de a hadilevéltár érdeke is, mivel a szerkesztő bizottságnak a fele az ő tagjuk. A bizottság a „Tanácskozási határozat” egyes pontjait megvitatta és az elvi kérdéseket és a részletkérdéseket is lényegében határozatban fogadta el. Ezen kívül a fúzióra vonatkozó összes iratot és az ülés jegyzőkönyvét a II. osztály 1922. november 13-i ülése elé terjesztették megtárgyalásra, hogy az az akadémia összes ülés elé kerülhessen november 27-én és december 18-án. Emellett sürgősen a honvédelmi miniszter elé terjesztette a jelen ülés jegyzőkönyvét azzal a kérelmével, hogy a fúzió ügyében végérvényesen döntő vegyes bizottság ülést meg az összes ülések előtt hívja egybe.³³

A HB elnöke a m. kir. honvédelmi miniszternek a Hadtörténelmi Közlemények és a Hadtörténelem című folyóiratok ügyében a bizottsági jegyzőkönyvet 1922. november 8-án tette át.³⁴ Ugyanazonnap küldte meg az okmányokat a MTA II. osztályának is, jóváhagyásra.³⁵ Az MTA II. osztálya 1922. november 13-i zárt ülésén megvitatta a HB által kiadott „Hadtörténelmi Közlemények” és a m. kir. hadilevéltár kiadta „Hadtörténelem” című folyóiratok egyesítése tárgyát. Pilch Jenő lt., a HB előadója részletes előterjesztésben indokolta a fúzió szükségességét, a II. osztály határozatában jóváhagyta és az akadémia összes ülés elé terjesztette.³⁶

Megtartották a vegyes bizottsági ülést is. Jegyzőkönyvet vettek fel 1922. december 18-án a Magyar Tudományos Akadémián a m. kir. honvédelmi miniszter 1922. december 6-án kelt 102.568/VI-5. számú kiadványa alapján a Hadtörténelmi Közlemények és a Hadtörténelem című folyóiratok egyesítése tárgyában alakított vegyes bizottság üléséről is.³⁷ Az MTA részéről József főherceg, a HB elnöke, Fejérpataky László, Angyal Dávid rt., Domanovszky Sándor és Pilch Jenő lt., valamint Gyalókey Jenő st., a m. kir. honvédelmi minisztérium kiküldöttjei gyanánt Rubint Dezső vezérőtanácsnok, a m. kir. hadilevéltár főigazgatója, Gabányi János és Szelestey László főtanácsnokok, Bengyel Sándor, Nagy Vilmos és Bodolay vezérkari alezredek és Berkó István tanácsnokok vettek részt ezen az ülésen.

Pilch Jenő összefoglalta a Hadtörténelmi Közlemények és a Hadtörténelem című folyóiratok fúziójának keletkezését és az MTA és a m. kir. honvédelmi minisztérium által ebben az ügyben kirendelt bizottságok tárgyalásait, ezeknek az eredményeit és azt a pontot, amely a jelen vegyes bizottság elé utaltatott, és pedig, hogy a Hadtörténelmi Közleményekben megjelenő összes cikkeknel a közlés feletti döntés esakis a szerkesztő bizottságot illetheti meg, vagyis minden cikknél az akadémiai bírálatnak kellene érvényesülnie. Ezt a vegyes bizottság egyhangúan tudomásul vette.

Bengyel Sándor vezérkari alezredek, mint a honvédelmi minisztérium kiküldöttje és az egyesülés ügyének a m. kir. honvédelmi minisztériumi előadója, még a következőket jelentette ki:

a) a m. kir. honvédelmi minisztérium elfogadja az MTA javaslatát, hogy a Hadtörténelmi Közleményekben cikkek közléséről csak a szerkesztő bizottság dönthet;

32 RAL K 1590 20/1922.

33 Uo.

34 Uo. (75) 21/1922.

35 Uo. (76) 22/1922.

36 Uo. (74)/1922.

37 RAL K 1590 23/1922.

b) elfogadja a HB javaslatát, hogy a folyóirat előfizetésének ügyét és expedálását a Hadilevéltár végezze; hogy

c) az írói tiszteletdíj ívenként 1000 korona legyen; hogy

d) mennyi lesz a tiszteletpéldányok száma, és kéri, hogy

e) az Akadémia minél előbb tudassa a honvédelmi minisztériummal és a Hadtörténeti Bizottsággal, hogy az Akadémia az 1922. évben mekkora összegű pénzbeli segítséget óhajt kiutalni a Hadtörténeti Bizottságnak.

A vegyes bizottság az a) és b) pontokat tudomásul vette, helyt adott a c) pontnak, Pilch Jenő előadta a d) ponthoz, hogy a jelzett példányszám kb. 100—120 lesz és hogy az e) pontban megkeresik a főtítkári hivatalt. Mindezt jóváhagyták.

A jegyzőkönyv szövege szerint: „Miután a bizottság tagjai a tárgyhoz többen nem szólottak és mivel mind a honvédelmi minisztérium, mind az Akadémia által a fúzió kérdésében felvetett kérdések valamennyie megoldott és szabályoztatott, — az elnök kimondotta a két folyóirat egyesülését az eddigi tárgyalások jegyzőkönyveiben elfogadott feltételek mellett, még pedig azzal a hozzáadással, hogy a vegyes bizottsági ülés jegyzőkönyvének egy-egy példánya a m. kir. honvédelmi miniszter és az MTA főtítkárnak tételék át a további intézkedések sürgős megtétele végett.³⁸ A vegyes bizottságnak ezt a jegyzőkönyvét József főherceg, tábornagy, a bizottság elnöke írta alá.

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottsága 1922. december 21-én a vegyes bizottság egy-egy jegyzőkönyvét megküldi a honvédelmi miniszternek és az Akadémia főtítkári hivatalának, lényegében azonos kísérőlevéllel intézkedésre, hogy „a fúzió 1923. január hó 1-gyel megtörténjen”.³⁹

Balogh Jenő, a MTA főtítkárnak a MTA Hadtörténeti Bizottságához intézett 1922. december 28-i leiratában ez áll: „Szerencsém van tisztelettel közölni, hogy az Akadémia összes ülése és az Igazgató Tanács elvben hozzájárult a Hadtörténelem és a Hadtörténelmi Közlemények című folyóiratok egyesítéséhez és az e tárgyban hozott bizottsági és vegyes bizottsági határozatokhoz.

Az új folyóirat részére kiutalandó összeget az Akadémiának 1923. január 29-én tartandó összes ülése és az Igazgató Tanács fogják a költségvetés megállapítása alkalmából meghatározni. Az új folyóiratból társulatoknak, az intézeteknek és egyéneknek körülbelül 200 példányt kell átadni.”⁴⁰

A HB 1923. január 5-i ülésén tudomásul vette a vegyes bizottság 1922. december 18-i ülésének jegyzőkönyvét a Hadtörténelmi Közlemények és a Hadtörténelem című folyóiratok egyesítése tárgyában, az eldöntetlen kérdések feletti határozatot és azt, hogy a jegyzőkönyv egy-egy példányát átadták a honvédelmi miniszternek és az MTA főtítkárnak. Az előadó ezután ismertette az MTA főtítkárnak 1922. december 28-i, a folyóiratok egyesítése ügyében küldött értesítését és szó szerint ismertette a m. kir. honvédelmi miniszter által 1922. december 29-i 102.881/VI-5. számú, a HB elnökéhez küldött átirához csatolt ügyirat másolatát, „melyet a honvédelmi miniszter úr a Hadtörténelmi Közlemények és a Hadtörténelem című folyóiratok egyesítése végrehajtása tárgyában a m. kir. hadi levéltár főigazgatóságához intézett”.⁴¹ Felvilágosító kérdések után a bizottság ezeket jóváhagyólag tudomásul vette.

A HB megtárgyalta a fúziót érintő új bizottsági tagok és segédtagok ügyét és kijelölte a szerkesztő bizottságot. Pilch Jenő előadót és szerkesztőt felmentették szerkesztői beosztásából és Gyalóky Jenő segédtagot bízták meg. A szerkesztő bizottság katona tagjai lettek Keresztes Kálmán főtanácsnok, Rákossy György altanácsnok és Bengyel Sándor vezérkari alezredes, a HB részéről a SZB elnöke Angyal Dávid rt., tagok Domanovszky Sándor, Lukinich Imre és Pilch Jenő lt.

Az ülésen megtárgyalták az 1922. évi zárszámadást és jelentést, valamint az 1923. évi költségvetést és munkaprogramot és megbízták az előadót, hogy azokat terjessze fel a II. osztálynak, illetve a főtítkári hivatalnak.⁴²

Az MTA Hadtörténeti Bizottsága 1923. január 7-én jelentette a bizottsági rendes és segédtagok jelölését a II. osztálynak; eszerint a két folyóirat egyesítése alapján

38 Uo.

39 Uo. (77) 23/1922.

40 Uo. (78) 24/1922.

41 Uo. 2/1923.

42 Uo.

a HB január 5-i ülésén rendes tagoknak jelölte: gróf Klebelgsberg Kunó tiszteleti tagot, Szádeczky-Kardoss Lajos rendes tagot, Takáts Sándor, Modinka Antal, Iványi Béla levelező tagokat. Segédtag lett Rubin Dezső nyá. altábornagy, vezérfőtanácsnok, a m. kir. Hadileváltár főigazgatója, Keresztes Kálmán nyá. ezredes, főtanácsnok, a m. kir. Hadileváltár III. csoportfőnöke, Bengyel Sándor és Nagy Vilmos vezérkari alezredes, előadók a honvédelmi minisztériumban, Rákossy György nyá. alezredes, altanácsos, a m. kir. Hadileváltár előadója, Vadnay Emil nyá. százados, főelőadó, m. kir. Hadileváltár könyvtárosa.⁴³

A HB ugyancsak ekkor jelentette a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztő bizottságának már az előzőekben ismertetett tagnévsorát,⁴⁴ a főttkári hivatalnak pedig betérjesztette zárszámadását, évi jelentését, költségvetési tervét és munkaprogramját.⁴⁵ Jelezte, hogy a bizottság az 1922. évi zárszámadást még nem állíthatta össze, „minthogy folyóirata a nyomdai nehézségek miatt még ezideig nem jelenhetett meg; amint a folyóirat ez évi január hó végével megjelenik” azt pótlólag előterjesztik. Az „1922. évben a bizottság munkássága csak abban merült ki, hogy a honvédelmi miniszter úr ajánlatára létrehozta az Akadémia kiadásában megjelenő Hadtörténelmi Közlemények és a m. kir. Hadileváltár kiadta Hadtörténelem című folyóiratok egyesülését”. Ezen kívül a bizottság 30 ezer koronás pályázatot hirdetett 1923. december 31-i határidővel „A volt középponti hatalmak 1918-i összeomlásának okai” címmel. Az „1923. évben a bizottság egyenlőre kifogja adni a Hadtörténelmi Közlemények következő évfolyamát, még pedig mind az Akadémia, mind pedig a honvédelmi minisztérium támogatása mellett, mintegy 30—40 nyomtatott ívnyi terjedelemben”.⁴⁶

A HB 1923 első félévére szóló költségvetése szerint: „A bizottság folyóirata 2300 példányban két ízben (1923 márciusában és júniusában) fog megjelenni összesen húsz nyomtatott ívnyi terjedelemben. Feltéve, hogy a nyomdai és grafikai szak árai emelkedni nem fognak, a bizottság költségvetésének bevétele és kiadás tételei valakorona, kiadás összesen 702 520 korona, ebből az 1923. évi 1—2. füzet nyomdai, papírmint a félév végével mutatott maradványa a következő lesz.⁴⁷ Bevétel összesen 869 000 költségeire stb. 628 520 korona, írói tiszteletdíjakra 38 000 korona, a szerkesztő tiszteletdíja 8000 korona, a kiadóhivatal költségeire 16 000 korona; maradvány 1923 második felére 166 680 korona.⁴⁸

A HB február 8-i ülésén engedélyezte a Hadtörténelmi Közlemények 1922—23. évi folyamainak együttes kiadását, az alábbi okoból: az MTA csak 200 000 korona támogatást nyújtott, a nyomda nem szedte ki az 1922. évben leadott kéziratokat, s hogy ne legyen sok késés, mert az árt a fúzióknak és ha az előfizetők száma nem éri el a tervezetet, ez negatívan befolyásolja a költségalakulást.⁴⁹

Az összevont 1922/1923. évfolyam első száma végül 1923 márciusában jelent meg, melyben Pilch Jenő „Újraébredés!” című programadó cikkében méltatja a Hadtörténelmi Közlemények szerepét és megalakulásától — 1888-tól — fejlődését, majd hosszasan foglalkozik a fúzió történetével és jelentőségével. Méltatja azokat, akik „a nemzet mai súlyos viszonyai között tényezői voltak a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága által kiadott Hadtörténelmi Közlemények újraébredésének.

A két folyóirat egyesülésével a magyar hadtörténelmi irodalomnak most kétségen kívül új korszaka nyílik meg, anélkül azonban, hogy a rég kitűzött nemes és fontos cél érdekében megalkotott program lényegesen megváltoznék; csak a legújabb kor hadtörténelmének nagytömegű anyaga folytán fog tetemesen bővülni az új folyóirat.

Amikor tehát a Hadtörténelmi Közlemények életét megmentve, újra munkához látunk, minden magyar ember közreműködését és pártfogását kérjük, legyen az író, avagy a tudományok iránt pusztán érdeklődő polgár és katona.⁵⁰

Tény, hogy a Pilch Jenő által felvázolt program maradéktalanul érvényesült a

43 RAL K 1223 81/1923.

44 Uo. 82 (4)/1923.

45 Uo. 83—84 (6)/1923.

46 Uo.

47 Uo.

48 Uo.

49 RAL K 1590 7/1923.

50 *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban — HK), 1922/1923. 1. sz. 5. o.

folyóirat tartalmában: már az első számban megjelent 9 munka közül 4 az első világháborúval foglalkozott.

A HB 1923. május 25-i ülésén részletesen foglalkozott a folyóirat helyzetével, tudomásul vette, hogy az 1. szám kiadása 343 265 koronába került és 1 füzet ára 171 korona és 64 fillér a 2000 példányban való kinyomtatásnál és, hogy a 2. szám megjelentetése 684 085 korona lesz. A bizottság meghallgatta a szerkesztő bizottság május 5-i üléséről a tájékoztatót és jóváhagyta a tiszteletdíjak emelését, valamint a 2. szám anyagát és a 2. füzet egyesítését a 3-kal. Tudomásul vette, hogy az előfizetők száma 1923. május 4-én 1136, ebből 1093 a honvédségi és 43 a polgári. Jóváhagyta a Hadilevéltár kérésére a Hadtörténelmi Közlemények 1923/24. évi 4,5 millió koronás költségvetését.⁵¹

A Hadtörténelmi Közlemények szerkesztő bizottsága 1923. július 14-én tartotta meg 3. ülését, melyen Szelestey László kiadóhivatali vezető javaslatára elhatározta az előfizetők számának növekedése miatt 2300-ra emeli a példányszámot és egy szám előfizetési díját 500 koronára. Ehhez a HB 1923. július 28-án hozzájárult.⁵² A HB honvédelmi minisztertől 1923. július 31-én kérte a Hadtörténelmi Közlemények előfizetési díja felemelésének engedélyezését, mindenekelőtt az áremelkedések miatt.⁵³ Csáky Károly honvédelmi miniszter 1923. augusztus 13-i átiratában „hozzájárult” az előfizetési díj 500 koronára való felemeléséhez.⁵⁴

Az év második felében bekövetkezett rohamos áremelkedés negatív hatást gyakorolt a folyóirat fejlődésére, amit a szerkesztő bizottság 1923. december 1-jei ülése is tükröz: 1. Az előfizetés díja 1924-re, fél évre 4000, összesen 8000 korona; a szerzők tiszteletdíjára egy szám nyomdaköltségének 10%-át kell fordítani. 2. Az MTA főtitkárának rendelete nem vonatkozik a HK imprimálására. 3. Elfogadták a folyóirat 1924. évi 1—2. füzetének tartalmát és a 3—4. füzet anyagait. 4. Készítsenek tárgy-, mutatót a 25 évfolyamhoz és a jubileumról az 1924. 1. számban a szerkesztő emlékezzen meg. 5. Az 1924. esztendőben 2500 példányban nyomtatják ki a folyóiratot. Ezeket a döntéseket a HB 1923. december 11-i ülésén jóváhagyta, azzal a módosítással, hogy 1924. január 1-jétől az előfizetési díjat 10 000 koronára kell felemelni.⁵⁵ Erről még aznap átiratban tájékoztatta a honvédelmi minisztert, az indoklásban felhozva, hogy egy nyomtatott ív 2500 példányban 500 ezer koronába kerül.⁵⁶

Az MTA Hadtörténelmi Bizottsága elkészítette 1923. évi zárszámadását, amelyet előterjesztett a honvédelmi miniszternek, az MTA főtitkári hivatalnak és a Hadilevéltár főigazgatójának.⁵⁷ Ebből kitűnik, hogy a „bizottság működése 1923. évben is csak a Hadtörténelmi Közlemények kiadására terjedhetett ki”. A folyóirat negyedévenkénti közreadását megakadályozta, hogy 1923 harmadik negyedében csak a HM támogatás felét kapták meg, 1,5 millió koronát, a nagy nyomdai és papíráremelés miatt a 3—4. szám összevontan az év utolsó harmadában jelent meg. A Hadtörténelmi Közlemények 1923-ban összesen 31 nyomtatott ív terjedelemben jelent meg és kiadása összesen 3 296 392 koronába került, ebből az írói tiszteletdíj 130 740, az adminisztráció 62 659 korona volt.⁵⁸

Érdekeseen alakult a folyóirat előfizetőinek száma és összetétele a zárszámadás szerint: „A Hadtörténelmi Közlemények előfizetőinek száma 1970 volt, amely szám, tekintetbe véve más tudományos folyóiratok előfizetőinek csekélyebb számát, igen szép eredménynek mondható és egyben annak is bizonyítéka, hogy folyóiratunkat elsősorban is az ország fegyveres erejének tisztikara és intézményei, és azután más és polgári egyének is eddig nem tapasztalt dicséretreméltó módon támogatták. Kétségtelen az is, hogy a folyóirat elterjedésében nagy szerepet játszott a folyóirat cikkeinek magas tudományos tartalma, ami a szerkesztő érdeme.”⁵⁹

Az előfizetők összetétele a következő volt: gyalogság 550, lovasság 42, tüzérség 87, csendőrség 302, vámőrség 266, HM 77, HM VI. csoport 28, Ludovika Akadémia 43, egyéb tanintézetek 28, Hadilevéltár és Múzeum 18, más katonai intézetek 95,

51 RAL K 1590 15/1923.

52 Uo. 16/1923.

53 RAL K 1223 92 (17)/1923.

54 Uo. 96/1923.

55 RAL K 1590 25/1923.

56 RAL K 1223 95 (24)/1923.

57 Uo. 101 (3)/1923.

58 Uo.

59 Uo.

utászcsapatok 5, magasabb honvédparancsnokságok 39, ismeretlen beosztásúak 280, polgáriak 60. Az egyezmény alapján az MTA 200, a HM 100 ingyenpéldányt kapott, a cserepéldányok száma 70, a szétküldött példányok száma 1923 végén 2340 volt.⁶⁰ A HB és a szerkesztő bizottság határozatának megfelelően Gyalóky Jenő a folyóirat 1924. évi 1—2. számában közreadta „Beköszöntő” című rövid cikkét, kifejtve benne: „A kényszerűsége miatt megszakításokat leszámítva, immár XXV. évfolyamunkat indítjuk meg.

Nem a nálunk annyira elfajult jubilálás vágya, nem is a feltűnni akarás állítja ezt a rövid megemlékezést idei első füzetünk élére. Kegyeletünket és tiszteletünket akarjuk leróni azok iránt akik — harminchat évvel ezelőtt — folyóiratunkat szárnyára bocsátották”. Áttekintve a folyóirat fejlődéstörténetét, kiemeli annak pozitív és negatív tényeit, majd sajátos szemléletű és vitatható programot adva szögezi le: „XXV. évfolyamunkat megkezdve, bizalommal fordulunk a hadtörténelem minden művelőjéhez és barátjához, kérve őket: ne hagyják folyóiratunkat elakadni éppen akkor, amikor a katonai és hadtörténetirodalom külföldön mindenütt hatalmas fejlődésnek indult, még olyan országokban is, amelyeknek katonái, vitézség dolgában, a legutolsó sorban sántikáltak a világháború alatt.”⁶¹

A HB 1924. február 9-i ülésén örömmel vette tudomásul, hogy a HK 1—2. füzete teljesen készen van és néhány nap múlva szétküldik; terjedelme 11 1/4 nyomtatott ív⁶² A HB 1924. február 26-i kérelmében segély kiutalását kérte a honvédelmi minisztériumtól, beszámolva, hogy a folyóirat 1924. 1—2. száma készen van, a nyomdai költség 6 654 553 korona, az adminisztrációs kiadások és a tiszteletdíjak 798 000 koronára rúgnak. Ezek fedezésére hiányzott 1 754 553 korona és ezért kért 2 millió korona segítséget.⁶³ A honvédelmi minisztérium 1924. április 13-i 4.448 Eln.-1924 számú átiratában közölte a HB elnökével, hogy a HK segélyezésére jelenleg csak 1 12 millió korona utalható ki, 1 millió pedig májusban.⁶⁴

Már ez az átirat is jelezte, hogy újra veszély fenyegeti a Hadtörténelmi Közlemények létét. A HM elnöki osztálya 1924. április 25-re összehívott egy értekezletet, hogy „a m. kir. hadtörténelmi levéltár által kiadott »Magyar Katonai Közlöny«, a k. magy. József-műgyegetem hatáskörébe tartozó technikai kísérleti állomás kiadta »Katonai Műszaki Közlöny«, valamint a m. kir. hadtörténelmi levéltár és az MT Hadtörténelmi Bizottsága megbízásából szerkesztett, de a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott »Hadtörténelmi Közlemények« 1924. évi július hó 1-jével vagy csak 1925. évi január hó 1-jével egy közös folyóirattá egyesíttessenek.”⁶⁵

Az MTA Hadtörténelmi Bizottsága 1924. április 22-én a honvédelmi minisztérium elnöki osztályához átiratot intézett, melyben kifejtette a következőket:

1. „Nem pártolom a kérdéses folyóiratok egyesítését.”
2. „A HM kérte a két folyóirat fúzióját.” A két folyóirat egyesülése során a HM és MTA megállapodásának minden feltételét teljesítették.
3. Az MTA illetékesei a HM óhaját részletkérdésekben is teljesítették.
4. Csatolta a fúzió 6 alapokmányát, kiemelve:
 - a) „1 12 év alatt a fúzió minden tekintetben, — így főként a Hadtörténelmi Közleményeknek minden kritikát kiálló magas színvonalú és katonai tudományos tartalma, valamint a Magy. Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságába beválasztott katonai és polgári tudósok örvendetes összműködése — várakozáson felül sikerült, amit nemcsak a szakértők, hanem a hozzá kevésbé értők nyilatkozata, valamint a 2000-et elérő előfizetők nagy száma is ékesen bizonyít.”
 - b) Veszélybe sodorná egyszer és mindenkorra a polgári és katonai írók együttműködését, ha a HM egyoldalúan felbontaná az egyezséget: „az országnak száz éven át nagy hírnévre és tekintélyre vergődött első magyar tudományos intézetével kötött egységet nyomós okok nélkül nem szabad felbontanunk.”
 - c) Ha az MTA HB egymaga kénytelen kiadni a Hadtörténelmi Közleményeket ez azt jelentené, hogy a hadtörténelmi irodalom veszélybe kerülne és az ország súlyos anyagi viszonyai ellenére meg kell őrizni a folyóiratot.

60 Uo.

61 HK 1924. 1—2. sz. 1—2. o.

62 RAL K 1590 8/1924.

63 RAL K 1223 104 (5)/1924.

64 Uo. 103/1924.

65 Uo. 116—117 (15)/1924.

d) „Kétlem azt, hogy az előbb említett **három** folyóiratnak egyesítése esetén, az újonnan alakuló egy folyóiratban mindazoknak a kérdéseknek helyet tudnának szorítani, amelyeket azok eddigelé külön-külön tárgyalhattak és oldhattak meg a honvédség és a honvédelem érdekében.”

5. A HM anyagi támogatásának megvonása egyet jelent az erkölcsi megvonással, aminek a Magyar Tudományos Akadémián meglennének a következményei.

6. A másfél éves számadás szerint a Hadtörténelmi Közlemények anyagi ügyeiben a HM támogatása 5 052 000 korona, a kiadás 11 251 047 korona, az MTA és az előfizetők része 6 199 047 korona volt. 1923 első felében az 1 276 844 korona kiadáshoz a HM hozzájárulása 552 000 korona volt, az 1923—24. költségvetési évben a 9 974 203 korona kiadáshoz a HM 4,5 millió koronával járult hozzá.

7. Reméli, hogy a HM nem vonja meg támogatását a Hadtörténelmi Közleményektől és a folyóirat jelentőségének megfelelően továbbra is arányos támogatást ad.⁶⁶

Ennek a jól megindokolt átiratnak a hatására a honvédelmi minisztérium elállt a Hadtörténelmi Közleményeket más folyóiratokkal egybeolvasztani akaró szándékától. A honvédelmi minisztérium 1924. június 26-i 11.439 elnökség-1924. számú átiratában a HB-nak még ugyan azt fejtegette, hogy a magyar katonai folyóiratok válságos időket éltek át és a helyzet 1924—25-ik költségvetési évben sem fog javulni, de a Hadtörténelmi Közlemények 1924. július 1—szeptember 31. közötti támogatására mégis 4 millió koronát biztosított.⁶⁷ Ezt a HB július 4-i ülésén tudomásul vették és azt is, hogy a szerkesztő bizottság május 17-i határozata szerint 1924. második felévére a Hadtörténelmi Közlemények előfizetési díja 20 000 korona lesz, valamint a szerkesztői jelentést az 1924. 3—4. füzet tartalmáról.⁶⁸ A honvédelmi minisztérium 1924. szeptember 18-i 16.639 Eln.-1924. számú átiratában közölte a HB előadójával, hogy 1924. október 1—december 31. közötti időszakra a HK támogatására 20 millió koronát utalt ki.⁶⁹

A szerkesztő bizottság 1924. november 4-én tartotta meg 2-ik ülését és a jegyzőkönyv szerint jelen volt dr. Angyal Dávid elnök, dr. Lukinich Imre, dr. Domanovszky Sándor, Pilch Jenő és Keresztes Kálmán bizottsági tagok, Szelestey László a kiadóhivatal vezetője és Gyalóky Jenő felelős szerkesztő. Az ülés napirendi tárgyai: 1. A szerkesztő bejelenti, hogy a folyóirat ebben az évben 21 6/8, a Tárgymutató 4 nyomtatott ívben jelent meg. A folyóiratban 10 önálló közleményt, 2 tárcacikket, 3 forrás-közleményt, 9 irodalmi ismertetőt, 1 hivatalos közlést és 1 nekrológot tartalmazott. 2. Szelestey László jelenti, hogy az előfizetők száma 1380, vagyis a múlt évihez hasonlóan 600 főnyi apadás mutatkozik. Ennek oka az, hogy a hadseregben beállott létszámcsökkenés az előfizetői számra is károsan hatott. 3. Pilch Jenő bejelenti, hogy a pénzügyi maradvány 10 1/2 millió korona és így a folyóirat megjelenése, a HM-től és az MTA-tól várható támogatással együtt, legalább a jövő évre biztosítottnak látszik. 4. A szerkesztő kéri a bizottságot, hogy a folyóirat jövő évi előfizetési díját alacsonyítsa meg, hogy azt időben meghirdethessék. A szerkesztő bizottság a HB-nak javasolni fogja, hogy az előfizetési díj a jövő évre 2 aranykorona legyen és előfizetni csak egész évre lehessen. 5. Mivel a HK a polgári körökben nem ismert eléggé, ezért egy felhívást kell kiadni. 6. A Bellona című lengyel katonai folyóirat cikket kért és kapott „Bem hadművelési tervei 1849 nyarán” címmel, megjelent az augusztus—szeptemberi számában. 7. Megtárgyalták a beérkezett dolgozatokat. 8. Írói tiszteletdíjak emelésére később intézkednek.⁷⁰ A HB november 21-i ülésén jóváhagyta a HK szerkesztő bizottságának döntéseit⁷¹ és elkészítette zárszámadását az 1924. esztendőre, melyet egy-egy példányban megküldött a honvédelmi minisztériumnak, az MTA főtítkárnak és a Hadtörténelmi Levéltár főigazgatójának 1924. november 23-án.⁷²

A zárszámadás megállapította, hogy a HB működése csak a Hadtörténelmi Közlemények kiadására terjedhetett ki és a korlátozott tevékenység oka az ország gazdasági körülményei. Az árak emelése miatt az 1—2., 3—4. számok összevonva jelennek meg, 25 6/8 nyomtatott ív terjedelemben. A HK 1—2. száma 7 629 203, a 3—4. szá-

66 Uo.

67 Uo. 134 (28) 1924.

68 RAL K 1590 18/1924.

69 RAL K 1223 136/1924.

70 Uo. 133/1924.

71 RAL K 1590 30/1924.

72 RAL K 1223 31/1924.

ma 35 676 869 koronába került. Az előfizetők száma 1380 volt, a 600 csökkenésnek oka a létszámcsökkenés és hogy az egy évi előfizetés 20 000 korona. A folyóirat további megjelenését indokolják a következők: a tisztikar továbbképzésének eszköze; a katonai írógárda nevelése; egyedül foglalkozik a magyar hadtörténelemmel; csak a HM támogatással maradhat fenn; megszűnése károsan hatna a katonai és polgári együttműködésre és ha nem jelenne meg a Hadtörténelmi Bizottság is megszűnne és így az MTA honvéd tagjainak működése is véget érne. Ezt szem előtt tartva a HM 1924. december 19-én a folyóirat 1925. január 1—március 31. közötti támogatására 10 millió koronát utalt ki.⁷³

A HB 1925. március 27-i ülésén a szerkesztő bizottság határozata alapján bejelentették, hogy a Hadtörténelmi Közlemények előfizetőinek száma 683, a kinyomtatandó példányszám pedig 1500-ban lett meghatározva. Ívenként a tiszteletdíj eredeti értekezés esetében 480 ezer korona, forrásközlés stb. esetében 240 ezer korona. Ismertették az 1—2. szám anyagát és a várható megjelenési időpontot.⁷⁴ Ezen kívül, mivel a bizottság mandátuma lejárt, a II. osztályhoz felterjesztendő jelölésekben is állást foglaltak és a listát elküldték.⁷⁵ A 22 fős új bizottság névsorát a HB május 19-én kapta meg.⁷⁶

A folyóirat szerkesztő bizottsága 1925. június 25-i második ülésén tárgyalta meg a Hadtörténelmi Közlemények helyzetét. Tudomásul vette, hogy az 1—2. füzet április végén 13 ív terjedelemben, 1500 példányban megjelent. Elhatározta, hogy a 100 millió korona támogatás és a 775 előfizető figyelembevételével a következő füzeteket is 1500 példányban kell kinyomtatni. A szerkesztő, beszámolv a dolgozatokról, javasolta a 3. és 4. füzet külön-külön kiadását, ami elfogadtatott oly módon, hogy a 3. és 4. füzet 10-10 ív terjedelemben szeptember végén és december elején jelenjen meg.⁷⁷ A HB július 9-i ülésén elfogadta a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztő bizottsága ülésének határozatát.⁷⁸ Közben a folyóirat a HM-től rendszeresen megkapta a negyedévi 10 millió korona támogatást.⁷⁹

Mindezek dacára a HB 1925. november 2-i ülése, amely megtárgyalta a Hadtörténelmi Közlemények ügyét és az 1926. évi költségvetést, már igen aggasztó jeleket látott a folyóirat megjelenése kérdésében.⁸⁰ Ezt tükrözi a Hadtörténelmi Bizottságnak az MTA II. osztályához felterjesztett 1926. évi terve, mely szerint kiadni szándékoznak József főherceg világháborús naplója I. kötetét — ez 100 millió korona —, a Hadtörténelmi Közleményeket — ez az egész évi akadémiai segély révén 120 millió korona —, még két kiadványt 20-20 millió, összesen 40 millió korona költséggel. A tervjavaslat megjegyezte, hogy a Hadtörténelmi Közlemények „még mindig nem érthették el azt a terjedelmet, amiben azelőtt jelentek meg. Az addig nyújtott honvédelmi minisztériumi évi 40 (negyven) milliós, és az akadémiai évi csupán 8 (nyolc) milliós segély, számítása révén az előfizetők csekély számát is, jövőben még ahhoz is elégtelen lesz, hogy a Hadtörténelmi Közlemények csökkentett terjedelemben jelenjenek meg.”⁸¹

Az 1925. évi zárszámadásból is érdemes néhány fontosabb pontot szó szerint idézni:

„1. A bizottság működése az 1925. évben is csak a Hadtörténelmi Közlemények kiadására terjedhetett ki. E szűk korlátok közé szorított működésének egyedüli oka az ország gazdasági körülményeiben gyökerezett, mert lehetetlen volt más irányú tevékenységet kifejtetni az anyagi eszközök hiánya miatt.

2. A kötött Egyezségben a Hadtörténelmi Közlemények számára megállapított évi legkevesebb 20 nyomtatott ív helyett a bizottság folyóiratát 35 nyomtatott ív terjedelemben adta ki...

5. Az előfizetők száma 826 volt. A múlt évvel szemben tehát 554 főnyi apadás mutatkozik. Ennek oka egyrészt a m. kir. honvédségnél bekövetkezett létszámcsökkenés, és az is, hogy a folyóirat árát, az általános drágulás miatt, az elmúlt évben is fel kellett emelni.

73 Uo. 140 (1)/1925.

74 RAL K 1590 6/1925.

75 RAL K 1223 165—166/1925.

76 Uo. 177/1925.

77 RAL K 1590 16/1925.

78 Uo. 17/1925.

79 RAL K 1223 167., 182/1925.

80 RAL K 1590 21/1925.

81 RAL K 1223 184 (20)/1925.

Egybevetve azonban a többi magyar tudományos folyóirat előfizetőinek számával, a Hadtörténelmi Közlemények előfizetői még mindig elég szép számmal jelentkeztek. Ez az eredmény annak bizonyítéka, hogy a folyóiratot elsősorban is a m. kir. honvédség, valamint a vám- és folyamórség tisztikara támogatta.⁸² Az 1925. évi kiadás 102 934 014 korona volt, amit teljes egészében a HK kiadására fordítottak. Látva a nehéz helyzetet, az MTA főtítkára 1926. január 4-én közölte a HB-val, hogy a HK 1926. évi folyamához 60 ezer koronával járul hozzá: „Ennek folytán nincs akadály annak, hogy a Hadtörténelmi Közlemények 1926. évi folyamának füzetei nyomdába adassanak.”⁸³ Itt jegyezzük meg, hogy József főherceg „A háború, amint én láttam” című munkájának kiadására az MTA 100 millió koronát biztosított.

A HB 1926. január 23-i ülésén megnyugvással vette tudomásul, hogy a Hadtörténelmi Közlemények az első felére 60 millió korona segélyt kapott és jóváhagyta a szerkesztő bizottságnak azt a döntését is, hogy az 1926. évi előfizetés díja 5 pengő (62 500 papírkorona) lesz.⁸⁴ Gyalókey Jenő szerkesztő a HB május 15-i ülésén már pozitív eredményekről számolhatott be.⁸⁵ A HM és az MTA a Hadtörténelmi Közlemények számára az egész év folyamán rendszeresen kiutalta a szükséges pénzeszközöket.⁸⁶ Az 1926. évi zárszámadás szerint a HB tevékenysége lényegében csak a Hadtörténelmi Közlemények kiadására terjedt ki, a folyóirat 34 2/16 nyomdai ív terjedelemben jelent meg, az előfizetők száma 684 volt és a múlt évvel szemben 142 főnyi apadás mutatkozott. A HB bevétele 200 459 000 korona volt, kiadása a Hadtörténelmi Közleményekre 142 861 300 korona, ebből 45 353 000 korona az írói tiszteletdíj volt. Maradvány 57 598 600 korona.⁸⁷

Az 1927. esztendő nemcsak az új pénznemre, a pengőre való áttérés éve volt, hanem a Hadtörténelmi Közlemények esetleges új nyomdában történő előállításának eszterdejé is. Gyalókey Jenő 1927. november 30-án levelet intézett a pécsi Dunántúli Könyvkiadó és Nyomda Részvénytársasághoz a folyóirat előállítás ügyében, mely 1927. december 5-i válaszában a következőket írta: A „Hadtörténelmi Közlemények nyomdatechnikai előállítására vonatkozó megállapodásunkat tisztelettel közli:

A folyóirat 1928. esztendő március, június, szeptember és december hónap első hetében 900 példányban 8—9 ívnyi terjedelemben jelenik meg.

A füzet nyomdatechnikai előállítási ára garmond komprez szedésért, nyomtatásért, hajtogatásért és fűzésért, nyomtatott ívenként (16 oldalanként) P. 114, azaz száz tizenhárom pengő, amely összegben ára is befoglaltatik.

A Borgis szedés különbözőzte oldalanként 0,80 P., a Petit szedés különbözőzte oldalanként 1,50 P. Boréklap példányonként 0,04 Pengő.”⁸⁸

A HB 1927. évi zárszámadó jelentése rögzíti, hogy a Hadtörténelmi Közlemények 36 8/16 ívnyi terjedelemben jelent meg és a folyóirat közreadott 10 önálló nagyobb értekezést, 5 tárcacikket, 5 forrásközleményt, 27 irodalmi ismertetést. Az előfizetők száma 402 volt. Évi bevétele 23 705 pengő 66 fillér, kiadása 10 589 pengő 7 fillér.⁸⁹

Az 1928. évben megtörtént a HB tagjainak új választása és a HB május 21-i ülésén a tisztviselők megválasztása. Ekkor számolt be Gyalókey Jenő szerkesztő a HK 1. számának megjelenéséről.⁹⁰ A főtítkár 1928. augusztus 27-i HB előadóhoz intézett levelében felhívta a bizottság figyelmét, hogy költségvetése elkészítéskor vegye figyelembe azt, hogy a Vigyázó Ferenc alapítvánnyal az MTA nagyobb jövedelmekhez jutott.⁹¹ Az 1928. esztendőben a Hadtörténelmi Közlemények 33 5/16 ívnyi terjedelemben jelent meg és közreadott 13 önálló nagyobb tanulmányt, 4 tárcacikket, 5 okmánytári közleményt és 39 irodalmi ismertetést. 44 munka katonák tollából került ki. A számokat 900 példányban nyomták ki és értékesítésük a következő volt: előfizető 282, HM, középiskolák, könyvtárak hivatalos példányai 129, cserepéldány 38, MTA példányai 130, tiszteletpéldány 36, összesen 615. Rendelkezésre maradt 285

82 Uo. 199 (4)/1925.

83 Uo. 196 (29)/1925.

84 RAL K 1590 6/1926., K 1223 203 (9)/1926.

85 RAK K 1590 21/1926.

86 RAL K 1223 204., 216., 217., 218/1926.

87 Uo. 221/1926.

88 Uo. 261/1928.

89 Uo. 262 (5)/1928.

90 RAL K 1590 18/1928., K 1223 264 (7)/1928., 272 (17)/1928.

91 RAL K 1223 275/1928.

példány. A HB bevétele 11 410 pengő 87 fillér, kiadása 10 127 pengő 16 fillér volt, ebből a Hadtörténelmi Közlemények előállítására mintegy 8 ezer pengő esett.⁹² Sajnos ezekből az adatokból szembetűnő a folyóirat előfizetőinek rohamos csökkenése az előző esztendőkhöz képest, ami nem csak a gazdasági válságból és a terjesztés problémáiból fakadt, hanem a folyóirat tartalmi és színvonalbeli gondjaiból is. Valószínű a HB 1929. április 11-i ülésén ezért is foglalkozott a folyóirat kiadóhivatallal felülvizsgálatával.⁹³

A folyóirat életében más jelentős változások is történtek. A HB 1929. november 7-i ülésén elfogadták Angyal Dávid rt. a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztő bizottságának elnöke felmentési kérelmét és új elnöknek Lukinich Imre levelező tagot választották meg.⁹⁴ Gyalóky Jenő szerkesztő 1929. november 26-i előterjesztésében részletesen vázolta a folyóirat nem kis gondjait. Megállapította, a HK 1930. évfolyama csak 7097 pengő 6 fillérbe fog kerülni, míg az 1929. évfolyam 9215 pengő 84 fillérbe került, így a jövő évben 23%-kal kell csökkenteni a kiadást. Ezt csak a folyóirat 23%-os csökkentésével lehet elérni, az idei 33 iv helyett 1930-ban csupán 25 ivvel; vagyis egy-egy füzet 6 1/4 iv lesz. Ez azonban sok — gazdasági, technikai stb. — okból nem jó. „Ennélfogva pillanatnyilag egyedül az a (szintén nem kívánatos) megoldás látszik lehetőségre, hogy az 1930. évfolyam I. és IV. füzetek egyenként 7-7 iv, a II. és III. füzet pedig összevonva, 11 iv terjedelemben adnák ki.” Az egyetlen magyar hadtörténelmi folyóirat békebeli évfolyama 40—45 ivre, majd 32—33, illetve 25 ivre csökkent. A nyomdaárak emelkedése és a bevétel alapján 1931-ben már 20 ivet sem lehetett kiadni. „Tapasztalatom szerint kb 28 iv az a minimum — írta Gyalóky —, amelynél a folyóirat eddigi színvonala félig-meddig fenntartható. Mert ha alább szállunk akkor valamivel hosszabb tanulmányt egyáltalán nem tudunk egy-egy évfolyam keretén belül elhelyezni; már pedig csupa apró-cseprő cikkel nem lehet egy tudományos folyóiratot megtölteni.” Kezdenek elmaradni a szerzők is és a „nagyon csekélyszámú előfizetők is cserben fognak hagyni”. Kérte, a HB „eszközölje ki majd az Akadémiától, mind a honvédelmi minisztériumtól, az évi segélynek legalább olymértékű felemelését, hogy az 1930. évfolyam 28 ivnyi terjedelemben láthasson napvilágot”. Egy iv költsége 280 pengő.⁹⁵

Ezt a szomorú helyzetet tükrözi a HB 1929. évi jelentése és zárszámadása, amely megállapítja, hogy a HK 1929. évfolyama 33 iv terjedelemben lett kiadva és megjelent benne 13 önálló nagyobb értekezés, 4 tárcacikk, 6 okmánytári közlemény, 21 irodalmi ismertetés. A folyóirat egy-egy száma 1129 példányban jelent meg és elosztása a következő: előfizető 111, hivatalos példány 213, cserepéldány 27, tiszteletpéldány 6, akadémiai tagoknak 130, összesen 487.⁹⁶ Nem tudni, mi lett a több mint 600 példány sorsa.

Tény, hogy a Hadtörténelmi Közlemények sorsa és jövője 1930 februárjában még drámaibban kezdett alakulni. Gömbös Gyula honvédelmi miniszter Berzeviczy Albert MTA-elnökhöz intézett 1930. február 3-i 97/Eln.-1930. számú átiratában kategorikusan közölte: „A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága részére sem az 1929. évi IV. negyedév hátralékos 800 P., sem pedig a további negyedévi 800 P. támogatást egyelőre nem áll módomban folyósítani... Most midőn a lecsökkentett költségvetés teljesen kizárja, hogy a katonai irodalom támogatására továbbra is áldozatot hozhassak, arra kell kérnem Nagyméltóságodat, hogy a Hadtörténelmi Közlemények megjelenésének kontinuitása érdekében az eddig általam teljesített 800 P. hozzájárulását az Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága rendelkezésére bocsátani méltóztatnék.”⁹⁷

Az előállott súlyos helyzetet az MTA II. osztálya 1930. február 10-i ülésén napirendre tűzte és megtárgyalta. A jegyzőkönyv tanúsága szerint: „VII. Az osztály titkár ismerteti a m. kir. honvédelmi miniszter úrnak f. évi február 3-án 97. eln. számon kelt átiratát, melyszerint a Hadtörténelmi Közleményeknek sem az 1929. év IV. negyedévre hátralékos 800 pengős, sem a további negyedévi 800 pengős támogatást egyelőre nem áll módjában biztosítani. Minthogy az Akadémia 1929. évi költségvetésében az ekként hiányzó 800 pengőre fedezet nincsen, s az 1930. évi I. feléről

92 Uo. 300 (4)/1929.

93 RAL K 1590 18/1929.

94 Uo. 34/1929.

95 RAL K 1223 328 (240)/1929.

96 Uo. 329 (2)/1930.

97 Uo. 331/1930.

szóló költségvetésben a mondott célra csak 1600 pengő áll rendelkezésre, a főtitkár úr azt javasolja, hogy Hadtörténelmi Közlemények című folyóiratot a folyó év közepén túl adassék ki, és pedig olyan terjedelemben, aminőt az Akadémia pénzügyi helyzete megenged, fenntartván annak lehetőségét, hogy az év második felében a körülmenyekhez képest nagyobb segélyben részesíttessék ez a folyóirat.

Az osztály az adott kényszerítő viszonyok közt a javaslatához hozzájárul.⁹⁸

Az osztály állásfoglalását is figyelembe véve az MTA elnöke 1930. február 10-i 219. számú levelében válaszolt Gömbös Gyula honvédelmi miniszter átiratára, közölve: „a Hadtörténelmi Közlemények támogatására vonatkozó becses iratára, szerencsém van Nagyméltóságod becses tudomására hozni, hogy az elnökletem alatt álló Akadémia legfőbb kormányzó testülete, az Igazgató Tanács, a f. évi költségvetést már Nagyméltóságod becses iratának vétele előtt megállapította és ebben, mint a) alatt mellékelt nyomtatványból kitűnik, a szóbanforgó folyóirat nyomdai kiállítására 1 600 P-t állapított meg.” A II. félévi költségvetésben fog a Hadtörténelmi Közlemények folyó évi kötete részére újabb összeget előíranyozni.⁹⁹

A Hadtörténelmi Bizottság február 20-i ülésén tárgyalta meg a folyóirat ügyét. Az előadó jelentette, hogy a HM 1929. október 19-i átiratában közölte, az 1929 utolsó negyedére a 800 pengő segélyt nem utalják ki. Erre az elnök írásban kérdést intézett a honvédelmi miniszterhez, hogy ez az egyezség felbomlását jelenti-e? Javasolta a „bizottságnak a magyar királyi hadtörténelmi levéltárral 1922. december 29-én kötött egyezség felbontását”. Aláhúzta, hogy a Hadtörténelmi Közlemények „fenntartását továbbra is feltétlenül szükségesnek” tartja és az MTA adjon olyan összeget, melylyel a megjelenés biztosítható. „Az egyezségnek felbontására vonatkozó javaslatnak az Akadémia II. osztály összeülése és Igazgató Tanács által történő elfogadása esetén pedig további intézkedéseket kell tenni arra nézve, hogy az illetékes tényezők, a honvédelmi miniszter úr Ónagyméltósága és a Hadtörténelmi Levéltár főigazgatója az egység felbontása tekintetében megfelelőleg értesíttessenek... A bizottság a javaslatot elfogadta.” A továbbiakban Gyalóky Jenő lt., a HK szerkesztője hosszabb előterjesztés keretében ismertette a folyóirat jövőbeli kiadására vonatkozó tervezetet, melyet a bizottság tudomásul vett.¹⁰⁰

Ez az állásfoglalás azt jelentette, hogy a HB, nagymúltú folyóirata érdekében és a magyar hadtörténelmi kutatások szolgálatában, felbontja a HM-mel már célszerűtlené vált egyezményét. Ezzel a II. osztály is egyetértett. Az osztálytitkár 1930. február 28-án előterjesztést tett az MTA főtitkárának, melyben röviden vázolta, hogyan jött létre a tárgyalások eredményeként a Hadtörténelem és a Hadtörténelmi Közlemények fúziója és a II. osztály 1922. november 13-i zárt ülésének javaslata alapján, s hogy az összes ülések és az Igazgató Tanács 1414/1922. számú határozata járult hozzá az egyezséghez. Azóta, 1929 szeptemberéig, a HM segélyt utalt át a Magyar Földhitel Intézetbe a Hadtörténelmi Bizottság különszámlájára, az Igazgató Tanács pedig a II. osztály javaslatára évi 3200 pengőt szavazott meg a Hadtörténelmi Közlemények nyomdai előállítására az Akadémia hozzájárulása gyanánt. A honvédelmi miniszter a HK nyomdai előállítására eddig kijutalt segélyt megszüntette, és pedig nemcsak az 1929. évi negyedik negyedre hátralékos 800 P-t, hanem „egyelőre” az 1930. január 1-től esedékes évi 3200 pengőt sem folyósítja.

A HB 1930. február 20-i ülésének mellékelt jegyzőkönyvében azt javasolta, hogy „az Akadémiánk bontsa fel a Hadtörténelmi Levéltárral még 1922. december 29-én kötött egyezséget és Akadémiánk költségvetésében gondoskodjék a Hadtörténelmi Közlemények nyomdai kiállításához szükséges összegnek előirányzásáról”. A II. osztálynak májusban kellett az összes ülés és az Igazgató Tanács elé javaslatát előterjesztenie, de addig a következő intézkedéseket kérte: 1. A Hadtörténelmi Közleményeket a nyomdából az MTA könyvkiadó hivatalába szállítsák. 2. A füzetekből a HB tagjai és segédtagjai, az Akadémia illetékes tagjai, a HM és a Hadtörténelmi Levéltár 1—1 példányt kapjanak. 3. A folyóirat előfizetési díjait Kottau Nándor főtitkár az Akadémia Könyvkiadó Hivatalából vegye át.¹⁰¹

98 RAL K 1535. A MTA II. osztály zárt üléseinek jegyzőkönyvei, 1929—1946.

99 RAL K 1223 331/1930.

100 RAL K 1590 5/1930.

101 RAL K 1223 334 (219)/1930.

A II. osztály 1930. március 10-i zárt ülésén az alábbiak szerint döntött a folyóirat kérdésében és a jegyzőkönyvben ez áll: „XI. Az osztály titkár bemutatja a Hadtörténelmi Bizottság 1929. évi munkásságáról szóló jelentést és a nevezett bizottság zár- számadását.

Az osztály a jelentést és zárszámadást azzal veszi tudomásul, hogy a Hadtörténelmi Közleményeknél előállott 721 p. 74 f. hiány ellensúlyozására a szoban levő folyóirat az 1930. évben csak kisebb terjedelemben lesz kiadható.

XII. Az osztály titkár jelenti, hogy miután a honvédelmi miniszter úr a Hadtörténelmi Közleményeknek eddig nyújtott segélyét beszüntette, a közte és a Magyar Tudományos Akadémia közt még 1922-ben létrejött egyezség felbontásának kellene bekövetkeznie. Tekintettel azonban arra, hogy a miniszter átirata szerint a segély csak »egyelőre« nem folyósítja, s az kedvezőbb viszonyok beálltával a segély és újra felvétele nincs kizárva, ezért a főtítkár úr a f. évi február 28-án kelt átiratából kitetszően, szintén ideiglenes hatállyal a következő intézkedéseket óhajtja ten- ni:

a) A Hadtörténelmi Közleményeknek a nyomdából kikerülő füzetait a jövőben közvetlenül a M. T. Akadémia könyvtárába kell leszállítani.

b) Ezekből a füzetekből a Hadtörténelmi Bizottság tagjai és segédtagjai s az Akadémia illetékesei fognak tiszteleti példányt kapni, s azonkívül a honvédelmi minisz- térium és a Hadtörténelmi Levéltár könyvtárai is egyet-egyét.

c) A Hadtörténelmi Közlemények előfizetési díjait Kottau Nándor akad. főtiszt fogja átvenni és más összegektől elkülönülten fogja befizetni a Hadtörténelmi Bi- zottság folyószámlájára.

Az osztály ezeket az intézkedéseket tudomásul veszi.¹⁰²

Az MTA főtítkára 1930. március 18-án levélben utasította Kottau főtisztet, hogy Gyalóky Jenő szerkesztő a HK 1930. évi füzetait az Akadémia Könyvkiadó Hiva- talába küldi, közli azt is, kiknek jár tiszteletpéldány és hogy vegye át az előfizetési ügyeket intézkedésre.¹⁰³ Másnap a főtítkár 219. számú átiratában közölte Pilch Jenő HB előadóval, hogy a II. osztály március 10-i ülése határozata és ajánlása alapján a HK terjesztési és előfizetési ügyeinek kezelésével Kottau Nándor főtiszt lett meg- bízva.¹⁰⁴

A HB előadója 1930. március 26-án levelet intézett a m. kir. Hadtörténelmi Le- véltár főigazgatójához. Bevezetőben idézte azt a honvédelmi miniszteri levelet, mely megszüntette a HB számára a pénzsegély folyósítását. „Ezen az alapon, és tekintet- tel az 1922. évi december 29-én kelt 102.881/VI-5. sz. honvédelmi miniszteri rende- lettel kötött egyezsége a Magyar Tudományos Akadémia II. osztálya akként hatá- rozott:

1. hogy a Hadtörténelmi Közleményeknek a m. kir. hadtörténelmi levéltár kebe- lében eddig működött kiadóhivatalát beszünteti, minthogy a Hadtörténelmi Közle- mények további fenntartása most már kizárólag a Magyar Tudományos Akadémiára hárulván, költségvetési okok is azt szükségessé teszik;

2. hogy ezentúl csakis, a honvédelmi minisztérium és a m. kir. hadtörténelmi le- véltár kap 1—1 tiszteletpéldányt a Hadtörténelmi Közleményekből.

Amikor ezt a határozatot szerencsém van tisztelettel közölni, kérem a t. főigazga- tóságot méltóztassanak intézkedni az iránt, hogy a Hadtörténelmi Közleményeknek a m. kir. hadtörténelmi levéltár IV. csoportjánál, a könyvtárnál levő kiadóhivatala összes okmányait, pénz- és egyéb készletét a Magyar Tudományos Akadémia Könyv- kiadó Hivatal vezetőjének, Kottau akadémiai főtiszt úrnak okmányváltás mellett adja át.¹⁰⁵

Ezzel zárult le az a periódus, amikor kísérlet történt arra, hogy egyesítsék a pénz- ügyi erőforrásokat a magyar hadtörténetírás fejlesztését szolgáló folyóirat színvo- nalas közreadása érdekében. A honvédelmi miniszternek a pénzsegélyt megvonó intézkedése semmiképp sem gyakorolt pozitív hatást a magyar hadtörténeti kutató- sok eredményei közreadásának ügyére és nem kis mértékben szűkítette a polgári és katonai hadtörténetészek publikálási lehetőségét.

102 RAL K 1535. A MTA II. osztály zárt üléseinek jegyzőkönyvei, 1929—1946.

103 RAL K 1223 333/1930.

104 Uo.

105 Uo. 333 (6)/1930.

A Hadtörténelmi Közleményeket 1928-ig a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda állította elő Budapesten, 1929-től pedig a pécsi Egyetemi Nyomda. A folyóirat címlapján az 1929. évfolyamig a korábbi egyezség szerint ez állt: „A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának és a Magyar kir. Hadtörténelmi Levéltárnak megbízásából”; az 1930. évfolyam füzetei címlapján már csak „A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának megbízásából”. A kiadásnál pedig ez az új szöveg volt olvasható: „A Gróf Vigyázó Sándor- és Ferenc-vagyonra jövedelmének felhasználásával.” (L. a 186. oldalon!)

A Hadtörténelmi Közlemények 1930. évi történetéhez még hozzátartozik, hogy sikerült kiadni a tervezett számokat. Gyalókay Jenő szerkesztő 1930. december 9-én Pilch Jenő HB előadónak jelezte, hogy mintegy 12 ívnyi közölhető kézirat van a szerkesztőségben. A nyomdákkal folytatott tárgyalásai során az árakból csak a pécsi hajlandó engedni, végleges ajánlat nincs, de az árakat annyira szeretné lenyomni, hogy legalább 20 ívet adjon ki, „az idei 17 helyett”.¹⁰⁶

A szerkesztő 1930. december 15-én 153. számon terjesztette a Hadtörténelmi Bizottság elé évi jelentését, melynek leglényegesebb megállapításai: „ebben és évben csak 2 összevont füzetet tudunk kiadni, mindössze 17 nyomtatott ív terjedelemben, a múlt évi 33 ív helyett”. A nyomdaköltség leszorítására a legkedvezőbb válasz a kecskeméti és pápai nyomdából érkezett, az ajánlatok szerint 1 nyomtatott ív önköltsége 500 példány esetén Pécs 100, Kecskemét 92, Pápa 88 pengő és ha a legkevesebbet kérőt fogadják el akkor „az 1931-i évfolyamot 20 ív terjedelemben tudjuk kiadni”. Várja a HB döntését.¹⁰⁷

A HB 1930. december 17-i ülésén a HK szerkesztőjének beszámolóját a folyóirat nyomtatására és jövő évi anyagi tekintetben a bizottság elfogadta. Tudomásul vette a HB 1930. évi működéséről és a jövő évi költségvetésről szóló jelentést is.¹⁰⁸ A HB az MTA Főtitkári Hivatalának december 19-én terjesztette elő a működéséről szóló jelentést, mely szerint: „2. a bizottság folyóirata, a Hadtörténelmi Közlemények, csakis 17 4/16 ívnyi terjedelemben jelenhetett meg. Ennek az előző évekhez viszonyított csekély terjedelemnek oka abban gyökerezik, hogy a m. kir. honvédelmi miniszter Úr Ónagyméltósága 1929. év végén a bizottság pénzübeli támogatását beszüntette.

3. a Hadtörténelmi Közlemények 1930-ban megjelent XXXI.-ik évfolyamban közlé tétetett: 6 önálló kisebb és nagyobb értekezés, 2 tárcacikk, 2 okmány és 5 irodalmi ismertetés.” A bevétel 5038 P. 65 f. volt, a kiadás 4434 P. 94 f., ami lényegében a Hadtörténelmi Közlemények teljes előállítási költsége volt.¹⁰⁹

A folyóirat szempontjából az 1931. esztendő azért volt érdekes, mert az MTA II. osztálya 1931. évi május hó 12-én tartott nagygyűlési zárt ülésén egyhangúlag megválasztották 1931—1933-ra a Hadtörténelmi Bizottság tagjait, akik a következők voltak: Angyal Dávid rt., Áldassy Antal rt., Csánki Dezső ig. és rt., Domanovszky Sándor rt., Eckhart Ferenc lt., B. Forster Gyula ig. és tt., Gombos F. Albin lt., Gyalókay Jenő lt., Hajnal István lt., Hodinka Antal lt., Holub József lt., Hóman Bálint rt., Ivánka Béla rt., József főherceg ig. és tt., Károlyi Árpád rt., Gr. Klebelgsberg Kunó ig. és tt., Kollányi Ferenc rt., Karácsonyi András lt., Lukinich Imre lt., Madgyar Imre rt., Mályusz Elemér lt., Pilch Jenő lt., Szádeczky-Kardoss Lajos rt., Szekfű Gyula lt., Szentpétery Imre rt., Takács Sándor rt. és Tóth Zoltán lt.¹¹⁰

A HB május 21-i ülésén megválasztotta a tisztségviselőket és a meghívott tagokat, név szerint: Berkó István ezredes, Breit József nyá. altábornagyot, Erdelyi Gyula nyá. tüzérszázadost, Gabányi János nyá. tábornokot, Markó Árpád alezredes, nagybaconi Nagy Vilmos vezérkari ezredes, Rácz Jenő tábornokot, Rubint Dezső nyá. altábornagyot és Suhay Imre tábornokot. A szerkesztő bemutatta a Hadtörténelmi Közlemények III—IV. számának tervezetét és jelentette a folyóirat anyagi helyzetét.¹¹¹

A folyóirat éves tevékenységét a HB 1931. november 6-i ülésén Gyalókay Jenő szerkesztő előterjesztésében vitatták meg.¹¹² A HB jelentése szerint a folyóirat 17

106. Uo. 341/1930.

107. Uo. 343/1930.

108. RAL K 1590 18/1930.

109. RAL K 1223 343 (17)/1930.

110. RAL K 1537. A MTA II. osztály nagygyűlési zárt ülések jegyzőkönyvei, 1929—1945.

111. RAL K 1590 10/1931., K 1223 344 (11)/1931.

112. RAL K 1590 14/1931.

13 16 ív terjedelemben jelent meg. „A Hadtörténelmi Közlemények 1931-i XXXII. évfolyama közzétett 7 önálló kisebb és nagyobb értekezést, 2 tárcacikk, 2 okmány- és 17 irodalmi ismertetést.” Az évi bevétel 6552 P. 85 f., a kiadás 5864 P. 97 f. volt, ebből a HK nyomdaköltsége 2167 P. 10 f. és a tiszteletdíjak 1422 P.¹¹³

A HB komoly erőfeszítéseket tett a következő években is, hogy a folyóirat megőrizze értékét, de tartalmi és szerkesztési, terjedelmi és nyomdai kivételben is szemmel láthatóvá vált a hanyatló tendencia. A HB 1932. június 13-i ülésén tárgyalta meg a Hadtörténelmi Közlemények nyomtatásának gondjait és a III—IV. szám cikkei,¹¹⁴ ám lényeges javulást a HB 1932. évi jelentése nem tükröz: „2. A bizottság folyóirata, a Hadtörténelmi Közlemények, kereken 16 nyomtatott ívnyi terjedelemben jelent meg. 3. A Hadtörténelmi Közlemények 1932-i XXXIII. évfolyamában közzététett: 10 önálló kisebb és nagyobb értekezés, 1 tárcacikk, 1 okmány- és 18 irodalmi ismertető. A bevétele 4020 pengő 52 fillér, kiadása 3159 pengő 52 fillér volt, ebből a HK rajzai, kliséik stb. 418 P. 18 f., a tiszteletdíjak 1346 P. 50 f., a nyomdaköltség 1242 P. 12 f.”¹¹⁵

A folyóirat nyomdai előállításában az 1933. esztendőben új kísérlet történt. A számok, vagyis az összevont I—II. és III—IV. füzetet Kertész József Könyvnyomdája állította elő Karcagon. A költségvetés az 1933. január—június hónapokra nyomdai kiállításra és szerzői tiszteletdíjakra 2000 pengőt biztosított.¹¹⁶ A nyomdatulajdonos Kertész József az 1933. III—IV. füzet nyomdaköltségére előleget kért, amire 300 pengőt utaltak ki számára.¹¹⁷ A HB 1930. november 18-i ülése tárgyalta a folyóirat helyzetét, egyrészt eldöntötte, hogy a tiszteletdíj nyomtatott oldalanként 5 pengő lesz, másrészt tudomásul vette, hogy 1934. január 1-jétől a HK-t más nyomdában gyártják, de a nyomdaváltozásról részletesebb tájékoztatót kért.¹¹⁸ A karcagi nyomda nem vált be és a Hadtörténelmi Közleményeket, 1934-től 1943-ig újra a pécsi Egyetemi Nyomda állította elő. A HB 1934. február 12-i ülésén már csak nagyon futólag tárgyalta meg a Hadtörténelmi Közlemények I—II. összevont számának ügyeit.¹¹⁹ A HB 1935. november 11-i ülésén Gyalókey Jenő számolt be a szerkesztés helyzetéről, amit a bizottság tudomásul vett.¹²⁰ Megjegyzendő, hogy ettől kezdve már nem található jegyzőkönyv a Hadtörténelmi Bizottság üléseiről, sőt iratai közül is az az utolsó, amely a Hadtörténelmi Közlemények, 1935 első félévi kiadására 2000 pengőt kér a Főtitkári Hivaltaltól 1934. október 18-án.¹²¹

Az 1937. esztendő arról emlékezetes, hogy szeptember 12-én elhunyt Pilch Jenő, akiről a II. osztály október 18-i ülésén Kornis Gyula osztályfőnök emlékezett meg, melyet a jegyzőkönyv így örökített meg: „Pilch Jenő 1918 óta levelező, 1935 óta pedig rendes tagja volt az Akadémiának. Hosszú időn át szerkesztője volt a Hadtörténelmi Közleményeknek és előadója a Hadtörténelmi Bizottságnak. Széles körű kutatásokat folytatott a hadtörténelem terén, amelynek egy része a hadtörténelem népszerűsítésére vonatkozott, más része azonban önálló kutatásokon alapuló forrástanulmány volt. Akadémiánk szorgalmas és ügybuzgó tagot veszített el benne... Elhunyt emlékét a jegyzőkönyv örökíti meg, az osztály elfogadta a javaslatot.”¹²²

A második világháború időszakában kialakult körülmények és problémák — papírhány stb. — szemmel láthatóan erőteljesen csökkentették a Hadtörténelmi Közlemények terjedelmét, rontották műszaki kivitelét, de kihatottak a tartalmi színvonalra is. A források hiánya miatt nehezebb is rekonstruálni a HB folyóirattal kapcsolatos működését és a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztésének történetét. A Hadtörténelmi Bizottságot az akadémiai ügyrendnek megfelelően az MTA II. osztálya 1940. április 23-i délután 5 órakor tartott nagygyűlési zárt ülésén választották meg. A II. osztály állandó bizottsága, a Hadtörténelmi Bizottság tagjai lettek: Angyal Dávid tt., Domanovszky Sándor ig. és rt., Eckhart Ferenc rt., Gyalókey Jenő rt., Hajnal István rt., Hodinka Antal rt., Holub József lt., Hóman Bálint ig. és rt., József főher-

113 RAL K 1223 384 (1)/1932.; AE 1932. január—április, 449. füzet, 30. o.

114 RAL K 1590 10/1932.

115 RAL K 1223 359 (2)/1933.

116 Uo. 353 (12)/1933.

117 Uo. 368—369 (317)/1933.

118 RAL K 1590 11/1933.

119 Uo. 5/1934.

120 Uo. 8/1935.

121 RAL K 1223 382 (14)/1934.

122 RAL K 1535. A MTA II. osztály zárt üléseinek jegyzőkönyvei, 1929—1946.

ceg ig. és tt., Károlyi Árpád tt., Lukinich Imre ig. és re., Madzsar Imre rt., Markó Árpád lt., Mályusz Elemér lt., Nagy Miklós lt., SzeKFü Gyula lt., Szentpétery Imre re. és Tóth Zoltán lt.¹²³

A HB tevékenységéről csak annyit tudunk, amennyit az MTA II. osztálya 1940. június 10-i ülésének jegyzőkönyve rögzített, e szerint: „IV. Osztálytitkár jelenti, hogy a Hadtörténeti Bizottság megalakult és elnökévé József kir. herceget, előadójává Gyalókay Jenő r. tagot választotta meg. A bizottság egyúttal javasolta, hogy hívasanak meg meghívott tagokul a következők: Ajtay Andor, vitéz Báti Berkó István, vitéz Doberdói Bánlaki József, Erdélyi Gyula, vitéz Nagybaconi Nagy Vilmos, vitéz Rátz Jenő, Rédvay István, nemes Szuhay Imre. Az osztály tudomásul veszi a bizottság megalakulását és a meghívandó jelölteket megválasztásra ajánlja az összes ülésnek.”¹²⁴

A HB és folyóirata, a Hadtörténelmi Közlemények további sorsát befolyásoló határozatot fogadott el az MTA I. osztálya 1941. december 1-jei zárt ülése. Azt ajánlotta az Akadémia osztályainak, hogy tegyék megfontolás tárgyává, nem lehetne-e egyes bizottságokat megszüntetni, vagy legalább szüneteltetni, mert „az Akadémia tudományos célokra felhasználható jövedelme jelenleg a bizottságok nagy száma miatt túlságosan elaprózódik”. A II. osztály 1942. január 19-i zárt ülésén foglalkozott a kérdéssel. Lukinich Imre ig. és rt. osztálytitkár jelentette, hogy az osztályhoz hét bizottság tartozik szorosan, ezek köztük a Hadtörténeti Bizottság is, „állandó munkásságot fejt ki és ennek következtében az oszt. titkár, ezek közül egyiknek a megszüntetését vagy szüneteltetését sem javasolhatja. Tudomásul szolgál.”¹²⁵

A II. osztály tehát kiállt a HB és folyóirata, a Hadtörténelmi Közlemények szükségessége mellett és így az folytathatta működését és évente két összevont — I—II. és III—IV. — füzetben, a folyóirat számai is megjelentek. A HB és a HK szerkesztőjének 3 esztendőre szóló megbízatását az MTA II. osztály 1943. május 11-i zárt ülésén megújította újabb 3 évre. A Hadtörténeti Bizottság tagjai — Károlyi Árpád kivételével — ugyanazok lettek, akik voltak 1941-ben.¹²⁶ Az 1943-ban a Hadtörténelmi Közlemények két összevont füzete rendben megjelent és az év végén elkészült MTA költségvetés-előirányzata az 1944. év első felére, ebben olvasható:

e) Hadtörténeti Bizottság.

1. A Hadtörténelmi Közlemények tiszteletdíjaira és nyomdai előállítására	1 500 P	450 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 P	
3. Bizottsági költségekre	50 P	
	Összesen	1 750 P 450 P

Maradvány egy kiadványra 500 P.¹²⁷

123 RAL K 1537. A MTA II. osztály nagygyűlési zárt ülések jegyzőkönyvei, 1929—1945.

124 RAL K 1535. A MTA II. osztály zárt üléseinek jegyzőkönyvei, 1929—1946.

125 Uo.

126 RAL K 1537. A MTA II. osztály nagygyűlési zárt ülések jegyzőkönyvei, 1929—1945.

127 AE 1943. június—december. 447. füzet, 331. o.

71003/1943

HADTÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

A MAGYAR
HADI TÖRTÉNETÍRÁS FEJLESZTÉSÉRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
HADTÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
GYALÓKAY JENŐ
R. TAG

III-IV. FÜZET.

A GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR- ÉS FERENC-VAGYON
JÖVEDELMÉNEK FELHASZNÁLÁSÁVAL
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. BUDAPEST, 1943.

Az MTA állandó bizottságai költségvetése közül a HB-é volt a legkisebb összegű, de a háborús körülmények miatt már a fenti terv sem valósult meg. A Hadtörténelmi Közlemények egyetlen száma sem jelent meg az 1944. esztendőben és a források hiányában azt sem tudjuk, hogy elkészült-e az első félévi, vagy a második félévi összevont füzetek nyomdakész kézírata, és ha volt ilyen, milyen témájú anyagokat kívánt megjelentetni. Minden esetre az tény, hogy a Hadtörténelmi Bizottság tekintélyes elnöke, József főherceg, aki 1936 óta az MTA elnöke is volt, sem tudta elérni, hogy a Hadtörténelmi Közleményeknek legalább az első — I—II. — összevont száma megjelenjen 1944-ben.

A második világháború alatt, ha színvonalában egyenetlenül is, de szemléletében és tartalmában pozitív értékű értekezések, forrásközlések és irodalmi ismertetések jelentek meg az 1939 és 1943 közötti számokban. A Hadtörténelmi Közlemények szerzőinek írásai — még ha több vonatkozásban szakmailag és szemléletében vitathatók is — mentesek voltak a szélsőségektől, ezt legjobban a folyóirat 1943. évfolyamának 214 oldala bizonyítja. Az I—II. szám tartalma — Rédvay István: II. József török háborúja. 1788—1790; Berkó István: Surlódások az újoncozásnál az 1792—97-i francia háború alatt (1. közlemény); Suhay Imre: A Monarchia katonai kormányzóságának tevékenysége Szerbiában 1916—18-ban; Okmánytár: A Nádor-huszárok hazaszökése Csehországból 1848-ban. A 12 irodalmi ismertetés — 2 könyvismertetőn kívül (Suhay Imre egy német és egy francia szerző második világháború nyugati hadjáratával foglalkozó 2 könyvismertetője) — is elfogadható. A III—IV. szám tartalma: Rédvay József: II. József császár és Hadik András; Berkó István: Surlódások az újoncozásnál az 1792—97-i francia háború alatt (2. és befejező közlemény); Suhay Imre: Monarchiánk egykori katonai közigazgatása; Török Pál: Gróf Széchenyi István mint katona. Az okmánytár egy kuruckori és egy 1848-as forrást közöl és a 10 irodalmi ismertetésből Suhay Imrének egy német szerző totális háborúval, illetve az Egyesült Államok viszonyaival és háborús szerepével foglalkozó művéről szóló recenziója vitatható csak.

A teljesség igénye nélkül tekintettük át a Hadtörténelmi Közlemények 1919 és 1944 közötti történetét, kisebb-nagyobb részletességgel érintve a folyóirat irányításának, szerkesztésének, tartalmának és nyomdai előállításának lényeges és lényegtelen, ám mégis a történetéhez tartozó kérdéseit. A Hadtörténelmi Közlemények című folyóirat 1919 és 1944 közötti, megrázkódtatásoktól és törésektől nem mentes időszak nem csak sajtó- és tudománytörténeti érdekesség, hanem a magyar hadtörténetírás egyik kitérülhetetlen fejezete, erényeinek és fogyatékosságainak szemléletes krónikája is. A Hadtörténelmi Közleményekben e negyed század alatt közreadott anyagok ma is nélkülözhetetlenek a hadtörténelem iránt érdeklődők számára, és a szakemberek sem kerülhetik ki kutatásaik során a magyar hadtörténelmi irodalomnak e tanulságos teljesítményeit.